

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra

Monikos Sipavičiūtės
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

Teisė į gyvybę ir teisė į mirtį tarptautiniame kontekste
The Right to Life and the Right to Die in an International Context

Vadovas: doc. dr. Jaunius Gumbis
Recenzentė: doc. dr. Indrė Isokaitė-Valužė

Vilnius
2023

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiais laikais neišvengiame diskusijų, kaip gerbti žmogaus gyvybę nuo gimimo iki mirties, todėl šiame darbe analizuojamos dvi žmogaus teisės – teisė į gyvybę ir teisė į mirtį. Nors teisė į gyvybę pasižymi tam tikra savime suprantama prigimtaine verte, atidžiau pažvelgus, nėra tokia paprasta. Teisės į gyvybę apimtis nulemia jos sudėtingumą. Natūralu, jog kyla klausimas, ar teisė į gyvybę, sauganti mus gimimo bei gyvenimo etapais, apima ir paskutinį gyvenimo tašką – mirtį? Norint nustatyti žmogaus teisės į gyvybę sąryšį su asmens teise pasirinkti mirtį, yra analizuojama teisės į gyvybę bei teisės į mirtį prigimtis, šių teisių apimtis bei ribos.

Pagrindiniai žodžiai: gyvybė, teisė į gyvybę, nėštumo nutraukimas, teisė į mirtį, eutanazija.

In these days there is controversial debate about how to respect human life from birth to death, for which reason this paper focuses on two human rights – the right to life and the right to die. Although the right to life has a certain intrinsic value, in deeper analysis it is not so simple. The scope of the right to life determines the complexity of the right. The question naturally arises: does the right to life, which protects us at birth and during the stages of life, also extend to the last point of life – death? In order to establish the relationship between the human right to life and the personal right to choose death, an analysis is made of the nature of the right to life and the right to die, and the scope and limits of these rights.

Keywords: life, right to life, abortion, right to die, euthanasia.

TURINYS

IŽANGA	4
1. Žmogaus gyvybės vertė	7
2. Teisė į gyvybę	8
2.1. Gyvybės apsauga tarptautiniu lygmeniu	8
2.1.1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.....	9
2.1.2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas	10
2.1.3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.....	11
2.2. Teisės į gyvybę samprata	13
2.3. Nėštumo nutraukimas ir moters teisė pasirinkti.....	15
2.3.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika teisės į abortą kontekste	19
2.4. Teisė į gyvybę karo Ukrainoje kontekste.....	21
3. Teisė į mirtį	26
3.1. Teisės į mirtį samprata	26
3.2. Eutanazija.....	27
4. Teisės į gyvybę ir teisės į mirtį sąsaja.....	34
IŠVADOS	38
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	39
SANTRAUKA	45
SUMMARY	46

ĮŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Žmogaus gyvenimą galime apibrėžti tarytum tiesę, kuri turi pradžią ir pabaigą, t.y. gimimą ir mirtį. Todėl, šiuo požiūrio kampu, teisė į gyvybę ir teisė į mirtį yra neatsiejamas kiekvieno žmogaus gyvenimo elementas. Akivaizdu, kad teisės į gyvybę apsauga yra laikoma kaip pagrindinė, svarbiausia ir nepaneigiama žmogaus teisė. Ji yra pagrindinė tarptautinių žmogaus teisių dokumentų garantuojama teisė. Teisė į gyvybę yra unikali, tačiau sudėtinga teisė. Nors ir teisė į gyvybę laikoma absoliučia žmogaus teise, šių dienų kontekstas leidžia teigti, kad neišvengiame situacijų, kuriose susiduriame su teisės į gyvybę pažeidimais. Atsižvelgiant į pastarųjų metų įvykius bei vadovaujantis plačiu teisės į gyvybę kontekstu, galime daryti prielaidą, jog gyvybės apsauga susiduria su tam tikrais iššūkiais. Netradicinės situacijos reikalauja teisės į gyvybę apimties bei jos ribų analizės. Tačiau teisės ribų nustatymas kelia daug sunkumų su kuriais susiduriame, kai klausiamo, ar tam tikri gyvenimo elementai, tokie kaip abortas ar eutanazija, patenka į teisės į gyvybę apsaugą. Nėštumo nutraukimo tema jau daugelį metų patenka į diskusijas, susijusias su vertybių konfliktu tarp negimusios gyvybės ir moters autonomijos. Nesant bendro tarptautinės teisės sutarimo, valstybės pradeda nenuosekliai vadovautis teise, todėl konfliktas vis dar tęsiasi. Stiprus nuomonių išsiskyrimas gyvybės pradžios ir pabaigos reglamentavimo klausimais ir sunkumai ieškant kompromiso taško skatina analizuoti tarptautinės teisės praktiką ir skirtingų šalių patirtį. Visa tai gali padėti Lietuvos teisinėje sistemoje ir praktikoje kurti ir formuoti teisingą bei saugią reglamentavimo kryptį. Teisinė sistema negali būti atitrūkusi nuo tikrovės, o šiuolaikinis pasaulis, tam tikrais atvejais užtikrindamas gyvenimo pratęsimą net ir gyvenimo kokybės sąskaita, iškelia kontraversiškas diskusijas teisės į gyvybę ir teisės į mirtį kontekste. Šio darbo aktualumas grindžiamas tuo, kad gyvenimas apima gimimą, gyvenimą ir mirtį, tačiau nerandame bendro atsakymo, ar teisė į gyvybę apima teisę nuspręsti, ar norime tęsti gyvenimą, ar ne. Būtent eutanazijos institutas yra sudėtingas klausimas, atsidūręs gyvybės ir mirties sandūroje. Eutanazija yra reiškiny, kuris plėtoja „teisę į mirtį“, todėl kyla klausimas, ar kalbant apie teisę į gyvybę, galime atskirti „teisę į mirtį“ kaip tokią, ar, vis dėl to, teisė į gyvybę apima ir mirties aspektą. Būtent šiame darbe atskleista „teisės į mirtį“ samprata galėtų įtakoti Lietuvos teisinę sistemą svarstant galimybę užtikrinti orią žmogaus gyvenimo pabaigą.

Tyrimo tikslas. Atskleisti žmogaus teisės į gyvybę ir teisės į mirtį apimtį bei šių teisių vientisumą.

Tyrimo uždaviniai.

1. Atskleisti teisės į gyvybę ir teisės į mirtį sampratą, reikšmę ir ribas tarptautiniame kontekste.
2. Pateikti žmogaus gyvybės apsaugos įgyvendinimo iššūkius.
3. Išanalizuoti teisės į gyvybę ir teisės į mirtį taikymo praktiką tarptautiniame lygmenyje, į šių teisių turinį įtraukiant nėštumo nutraukimo ir eutanazijos institutus.
4. Gilinantis į teisės į gyvybę ir teisės į mirtį apimtį, nagrinėti šių teisių sąryšio aspektus.

Objektas. Darbe analizuojamas teisės į gyvybę ir teisės į mirtį turinys bei šių teisių užtikrinimas tarptautiniame kontekste. Atsižvelgiant į nėštumo nutraukimo ir eutanazijos institutus, išskiriama teisės į gyvybę ir teisės į mirtį įgyvendinimo problematika. Darbe tiriamas teisės į gyvybę ir teisės į mirtį sąryšis.

Tyrimo metodai. Atliekant mokslinį tyrimą buvo naudotasi dokumentų analizės, lingvistiniu, mokslinės analizės, lyginamuoju bei filosofiniu metodais. Dokumentų analizės metodas buvo pasitelktas renkant teisės aktus, reglamentuojančius žmogaus gyvybės apsaugą. Lingvistiniu metodu buvo siekiama atskleisti naudojamų sąvokų turinį. Mokslinės analizės metodu buvo nagrinėjami tarptautiniai teisės aktai, teismų praktika bei užsienio ir Lietuvos autorių mokslinė literatūra. Lyginamuoju metodu lyginami tarptautiniai Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai, tarptautinės teisės ir nacionaliniai valstybių reglamentavimai bei lyginamos kontraversiškos autorių nuomonės. Šis metodas padėjo atskleisti tai, jog tarptautinėje teisėje nerandame bendro sutarimo sprendžiant klausimus dėl teisės į gyvybę ir teisės į mirtį apimties, todėl visa tai nulemia skirtingą teisės taikymą valstybėse. Filosofinis metodas padėjo atskleisti teisės į gyvybę ir teisės į mirtį vertinimą moraliniu aspektu.

Darbo originalumas. Apžvelgus Lietuvoje nagrinėjama tema atliktus mokslinius darbus, galime pastebėti, kad per pastaruosius penkerius metus buvo apgintas tik vienas magistro darbas, nagrinėjantis teisę į gyvybę sąsajoje su eutanazijos institutu – R. Laučytės magistro darbas „*Prigimtinė teisė į gyvybę: eutanazijos ir mirties bausmės problematika*“. Tuo tarpu nerandame nei vieno per pastaruosius penkerius metus nagrinėto magistro darbo, kuris apimtų žmogaus teisės į gyvybę ir teisės į mirtį sąryšio klausimus. Lietuvos autorių moksliniai tyrimai teisės į gyvybę ir teisės į mirtį klausimais atliekami itin retai ir siaura

apimtimi, be kita ko, dažniausiai šios temos nėra nagrinėjamos taikomosios jurisprudencijos plotmėje.

Svarbiausi šaltiniai. Atskleidžiant darbo temą daugiausia buvo remtasi tarptautiniais teisės aktais bei mokslinės doktrinos šaltiniais. Kaip svarbiausias tarptautinės teisės šaltinis išskiriamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, padėjusi atskleisti teisės į gyvybę reglamentavimo ypatumus. Norint tinkamai analizuoti teisės į gyvybę ir teisės į mirtį prasmę tarptautinėje erdvėje buvo remtasi aktualia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Kartu su tarptautiniais dokumentais didelis dėmesys skiriamas ir Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Bendrajam komentarui Nr. 36 dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 straipsnio, saugančio teisę į gyvybę, aiškinimo. Analizuojant darbui aktualius aspektus didelis dėmesys buvo skiriamas J. Gumbio monografijai „*Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*“, taip pat ir filosofo A. C. Grayling darbams „*A good death*“, „*The right to die*“, kurie padėjo atskleisti moralinę teisės į gyvybę ir teisės į mirtį pusę.

1. Žmogaus gyvybės vertė

Sudėtinga atsakyti į klausimą „kaip apibrėžti žmogaus gyvenimą?“. Gyvenimas yra lygiavertis žmogaus egzistencijai (Tomuschat, *et al.* 2010, p. 7). Šiomis dienomis nepaliaujamai diskutuojama kaip gerbti žmogaus gyvybę nuo gimimo iki mirties. Akivaizdu, kad tai apima ne tik teisės mokslą, tačiau ir filosofiją, politiką, biologiją bei kitus mokslus. Gyvybės vertė yra neišmatuojama ir neįkainojama, kadangi ji neapsiriboja vien teisine apsauga, tačiau yra giliai įsišaknijusi etiniuose ir moraliniuose principuose. Pagarba žmogaus gyvybei yra visuotinė vertybė, peržengianti kultūrinės ir visuomeninės ribas – ji yra pagrindas, kuriuo grindžiamos visos kitos teisės ir laisvės. Taigi atrodo, kad gyvybė yra svarbiausias pagrindinis gėris į kurį žmonės gali teisiškai pretenduoti (Mertens, 2020, p. 81). Žymus amerikiečių filosofas Ronaldas Dworkinas gyvybę laikė savaimine vertybe. Jo pamatinis įsitikinimas išreiškiamas teigiant, jog „*Žmogaus gyvybė bet kokia forma turi prigimtinę, šventą vertę ir bet kokie mūsų pasirinkimai, susiję su gimimu ar mirtimi, turėtų būti daromi, kiek tai įmanoma gerbiant, o ne niekinant šią gilią vertybę*“ (Dworkin, 1994, p. 20).

Žmogaus gyvybės vertė atsispindi įvairiuose įstatymuose ir teisės principuose. Teisinė sistema siekia apsaugoti žmogaus gyvybę ir skatinti asmenų gerovę, todėl ji įvairiais būdais pripažįsta prigimtinę ir nedalomą žmogaus gyvybės vertę. Gyvybės apsauga yra traktuojama kaip pamatinė vertybė, svarbiausia žmogaus teisė ir pagrindinė žmogaus orumo išraiška, todėl būtent jos apsauga yra vienas iš svarbiausių kiekvienos valstybės uždavinių. Žmogaus gyvybės apsauga yra būtina ne tik kaip teisinė vertybė, bet ir kaip prielaida, kad žmogus galėtų naudotis kitomis, jam priklausančiomis, teisėmis. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymi, kad „*Iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą, o prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija nei su tauta ir šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausieji, ir blogiausieji žmonės*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Savaiminis gyvybės vertingumas yra vienas sudėtingiausių ir svarbiausių teisinių klausimų, kuriame persipina moraliniai ir teisiniai argumentai, todėl teisiniu aspektu bandymas paaiškinti ir suprasti argumentus remiantis nuosekliu žmogaus gyvybės vertės aiškinimu tampa tam tikru iššūkiu. Nors ir daugelyje šaltinių gyvybės apsauga vaizduojama kaip pamatinė ir absoliuti teisė, tačiau pačios gyvybės vertės klausimas jau seniai yra siejamas su ginču tarp tų, kurie pasisako už poziciją, vadinamą „gyvybės šventumu“, ir tų, kurie pasisako už poziciją, vadinamą „gyvybės kokybe“ (Smith, 2012, p. 49).

2. Teisė į gyvybę

Demokratinėse valstybėse teisė į gyvybę yra pripažįstama kaip aukščiausia vertybė. Tai galima pagrįsti iš jai apibūdinti vartojamų sąvokų: „viena svarbiausių teisių“, „pagrindinė iš visų teisių“, „visų kitų teisių pagrindas ir kertinis akmuo“, „būtina visų kitų teisių prielaida“, „visų žmogaus teisių pamatinė teisė“ ir pan. Negalime paneigti tokio teisės į gyvybę vertinimo, kadangi teisės konkrečiam žmogui egzistuoja tol, kol jis yra gyvas (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Akivaizdu, kad teisė į gyvybę yra nusipelnusi ypatingos vietos vertybių hierarchijoje.

2.1. Gyvybės apsauga tarptautiniu lygmeniu

Nekintamos žmogaus gyvybės vertės principas atsispindi ir tarptautinėje žmogaus teisių teisėje. Žmogaus gyvybės apsauga buvo rūpestį ir diskusijas kelianti tema per daugybę istorinių laikų. Žmogaus gyvybės, kaip vertybės, kuri yra nusipelnusi apsaugos, sampratą galima atsekti iki pat senovės. Požiūris į žmogaus gyvybę, kaip į itin reikšmingą gėrį, pradėjo formuotis jau nuo romėnų teisės laikų. Nors senovės Romoje gyvybė nebuvo laikoma absoliučia teise, romėnų teisės istorija liudija stiprėjusią tendenciją labiau gerbti ir teisinėmis priemonėmis ginti žmogaus teisę į gyvybę (Jonaitis, Milinis, 2011, p. 837). Vis dėlto tik atsiradus šiuolaikinėms žmogaus teisėms, žmogaus gyvybės apsauga tapo pagrindiniu tarptautinės teisės objektu. Žmogaus teisės yra nuolatinis tarptautinės bendruomenės rūpestis, kuris per daugelį metų materializavosi daugybėje teisinių dokumentų, priimtų tiek pasauliniu, tiek nacionaliniu lygmeniu. Tarptautinė bendrija, spręsdama gyvybės apsaugos problemą nuėjo sudėtingą ir prieštarinę kelią (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Nepaneigiamas faktas yra tai, jog kiekviena valstybė tarptautiniu mastu privalo užtikrinti pagrindines žmogaus teises visomis teisėtomis priemonėmis (teisės aktais, teisėsauga ir kt.). Tarp šių pagrindinių teisių yra ir teisė į gyvybę, iš kurios kyla visos kitos žmogaus teisės (Gumbis, *et al.* 2010, p. 126). Vis dėlto yra akivaizdu, kad norint apsaugoti gyvybę tarptautiniu lygmeniu, reikia koordinuotų valstybių, tarptautinių organizacijų ir pilietinės visuomenės pastangų. Tik suvienytos jėgos gali užkirsti kelią žalai ir padėti užtikrinti, kad gyvybės apsauga būtų gerbiama ir saugoma visiems žmonėms. Prieš pradėdant analizuoti teisės į gyvybę ir teisės į mirtį problematiką ir šių sąvokų reikšmę bei sąsają, reikia apibrėžti jos teisinę prigimtį ir tarptautinės teisės reglamentavimo ypatumus gyvybės apsaugos kontekste.

2.1.1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

Dvidešimtajame amžiuje, kruvinių karų akivaizdoje, prasidėjo žmogaus teisių pradžios era. Visa tai pastūmėjo demokratines valstybes inicijuoti susitarimus dėl privalomų tarptautinių žmogaus teisių normų. Pasibaigus daug gyvybių nusinešusiam Antrajam pasauliniam karui įvairiuose nacionaliniuose ir tarptautiniuose dokumentuose buvo pateikiami žmogaus teisių katalogai. Vienas iš svarbiausių dokumentų žmogaus teisių klausimais yra 1948 m. Jungtinių Tautų priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, tapusi pagrindu įvairioms žmogaus teisių konvencijoms.

Pasibaigus kruvinam karo konfliktui ir įkūrus Jungtines Tautas, įvairių šalių atstovai, reaguodami į tuo metu vykstančius barbariškus veiksmus, pasižadėjo daugiau niekada netoleruoti neapsakomų žiaurumų, kurių liudininkais patapo visas pasaulis. Taip pirmą kartą buvo susitariama dėl visuotinai saugotinių pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių. Būtent ši, 1948 m. gruodžio 10 d. Generalinės Asamblėjos priimta deklaracija, yra laikoma itin svarbiu etapu gyvybės apsaugos kontekste, sustiprinusi žmogaus teisių gynimą tarptautiniu mastu. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – VŽTD, Deklaracija) yra dokumentas, saugantis kiekvieno žmogaus teises visose pasaulio šalyse bei yra pirmasis tarptautinis dokumentas, kuris įtvirtino žmogaus teisę į gyvybę. Deklaracijos 3 straipsnyje gyvybės apsauga buvo įtvirtinta kaip pagrindinė žmogaus teisė, teigiant, kad kiekvienas žmogus turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Tai suponuoja išvadą, kad kiekvienas žmogus turi teisę gyventi nebijodamas savavališko gyvybės atėmimo, egzekucijų ar kitų būdų, kuriais būtų pažeidžiama gyvybės apsauga. Deklaracija tapo itin svarbiu indėliu stiprinant tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinant ir saugant žmogaus teises. Be kita ko, VŽTD preambulės pradžioje yra įtvirtintas pripažinimas, kad Jungtinių Tautų Chartijoje tautos vėl patvirtino savo tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, žmogaus, kaip asmenybės, orumu ir vertybe, todėl ši Visuotinė žmogaus teisių deklaracija skelbiama kaip bendras idealas, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės, kad kiekvienas asmuo ir kiekvienas visuomenės organas skatintų pagarbą šioms teisėms ir laisvėms (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). VŽTD priėmimas vadinamas bendru žmogaus teisių apsaugos idealu, todėl yra ypatingai svarbu kaip valstybės, kurdamos žmogaus teisių apsaugos sistemas, įtvirtina ir plėtoja Deklaracijoje įtvirtintas nuostatas.

Taigi nors ir ši Deklaracija nėra privalomojo pobūdžio, tačiau patvirtindama teisės į gyvybę apsaugos svarbą bei įtvirtindama prigimtines žmogaus teises, tapo pagrindu, kuriuo

remiantis buvo parengta ir priimta daugybė kitų teisiškai privalomų žmogaus teises saugančių sutarčių ir susitarimų. VŽTD tapo aiškiu universalių žmogaus teisių standartu bei etalonu, kuris tebėra nacionalinių ir tarptautinių įstatymų pagrindas.

2.1.2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

Atsižvelgiant į tai, kad VŽTD buvo suformuluota kaip siekiamybė, o ne teisiškai privalomas teisės aktas, nuo tada, kai ji buvo priimta, ją papildė du, juos pasirašiusioms ir ratifikavusioms valstybėms teisiškai privalomi, paktai: Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ir Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Šiame kontekste ypatingą reikšmę žmogaus teisių, tarp jų ir gyvybės, apsaugai turi Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (toliau – TPPTP), kurio siekis yra įgyvendinti VŽTD nuostatas. TPPTP - 1966 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta sutartis, kurioje nustatytos asmenų pilietinės ir politinės teisės, įskaitant teisę į gyvybę. Ši sutartis įpareigoja ją ratifikavusias šalis saugoti ir ginti pagrindines žmogaus teises, tokias kaip teisę į gyvybę. TPPTP 6 straipsnis įtvirtina, kad kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966). Žmogaus teisę į gyvybę pripažįstama pagrindine teise, kurią valstybė ir jos teisinė sistema turėtų garantuoti visiems asmenims be jokios diskriminacijos. TPPTP, kaip teisiškai privalomame tarptautiniame dokumente, pripažįstama teisės į gyvybę apsaugos svarba.

2018 metais Jungtinių Tautų žmogaus teisių komitetas – 18 nepriklausomų žmogaus teisių ekspertų, atsakingų už TPPTP įgyvendinimo stebėseną, paskelbė Bendrąją pastabą Nr. 36 (toliau – Bendroji pastaba, Bendrasis komentaras) dėl TPPTP 6 straipsnio, kurioje pateikiama išsami teisės į gyvybę supratimo ir apsaugos pagal tarptautinę teisę sistema. Bendrąją pastabą yra atnaujunami du ankstesni, 1982 m. ir 1984 m., bendrieji komentarai, kurie buvo gerokai trumpesni bei ribotos apimties. Bendrojoje pastaboje pateikiamos atitinkamos tarptautinės žmogaus teisių sutarties aiškinimo gairės, be kita ko, teisę į gyvybę suprantama išsamiau, akcentuojant žmogaus teisę į orų gyvenimą. Bendrojoje pastaboje pažymima, jog teisę į gyvybę – tai aukščiausia teisė, nuo kurios neleidžiama nukrypti net ginkluoto konflikto ir kitų nepaprastųjų situacijų atvejais. Ji yra vertingiausia pati savaime kaip kiekvienam žmogui būdinga teisė, tačiau ji taip pat yra pagrindinė teisė, kurios veiksminga apsauga yra būtina sąlyga, kad būtų galima naudotis visomis kitomis žmogaus teisėmis (General comment No. 36, 2018). Darbo autorės nuomone, svarbu, jog šioje Bendrojoje pastaboje yra atveriamos naujos mąstymo perspektyvos, kadangi teisę į gyvybę

yra susiejama su žmogaus egzistencija ir orumu. Bendrosios pastabos pradžioje yra pabrėžiama plati teisės į gyvybę taikymo sritis, kuri apima ne tik teisę išgyventi, tačiau ir teisę į orų gyvenimą. Nuorodas į žmogaus orumą, tarptautinės teisės srityje, galime rasti tik dokumentuose, kurie buvo priimti po Antrojo pasaulinio karo. Bendroji pastaba įtvirtina požiūrį, jog teisė į gyvybę neapsiriboja vien mirties išvengimu, tačiau apima ir teisę į orų gyvenimą. Nors orumo apibrėžimas pastaboje nėra įtvirtintas, jo reikšmė pateikiama tam tikromis nuorodomis, pateikiant pavyzdžius susijusius su eutanazija, skurdu ar karo poveikiu žmogaus gyvybei.

Taigi Bendroji pastaba dėl TPPTP 6 straipsnio yra išsamus ir plečiamąjį teisės į gyvybę aiškinimą pateikiantis dokumentas, kuriame pateikiamos svarbios teisės į gyvybę aiškinimo ir įgyvendinimo gairės. Žmogaus gyvybės apsaugos prioretizavimas padeda užtikrinti, kad teisė į gyvybę būtų saugoma ir paisoma visiems asmenims. TPPTP ir Bendroji pastaba atspindi visuotinį teisės į gyvybę esminio pobūdžio pripažinimą ir valstybių pareigą saugoti šią teisę.

2.1.3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

Po VŽTD ir ją papildančiųjų dokumentų, kitas svarbus dokumentas žmogaus teisių srityje yra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK, Konvencija). 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje, 12 Europos Tarybos valstybių narių pasirašė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kuri įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d. Konvencija yra laikoma svarbiu tarptautinės teisės raidos dokumentu bei pirmuoju dokumentu, kuris suteikia privalomąją galią VŽTD nurodytoms teisėms. EŽTK sukūrimo tikslas buvo dvejopas: viena vertus, EŽTK buvo sukurta siekiant užkirsti kelią tokiems žiaurumams, kokie buvo įvykdyti per Antrąjį pasaulinį karą, pasikartoti. Kita vertus, ja buvo siekiama didesnės valstybių narių vienybės, demokratijos plėtros skatinimo Europoje, taip užtikrinant ilgalaikę taiką žemyne (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Konvencija garantuoja pagrindines joje įtvirtintas žmogaus teises bei nustato konkrečią teisminę kontrolę, todėl tai yra itin svarbus teisės aktas, sukūręs veiksmingas pagrindinių teisių ir laisvių priežiūros bei apsaugos sistemas. Tarptautiniu lygiu Konvencija yra aukštesnė už valstybės teisę, kadangi nė viena valstybė negali remtis savo vidaus teise, kad išvengtų tarptautinių, taip pat ir prisiimtų pagal Konvenciją, įsipareigojimų vykdymo. Konvencija, kaip ir kitos tarptautinės sutartys, reikalauja tam tikro rezultato, užtikrinančio, kad valstybių vidaus teisė bei praktika atitiktų iš Konvencijos

kylančias pareigas, tačiau palieka valstybėms laisvę rinktis, kokiais būdais ar metodais jos tai įgyvendins (Jočienė, 2007, p. 18).

EŽTK taip pat buvo pirmoji sutartis, kuria įsteigta viršvalstybinė institucija, turinti užtikrinti, kad valstybės, šios sutarties šalys, vykdytų savo įsipareigojimus. Valstybėms pripažinus, kad viršvalstybinis teismas gali ginčyti jų pačių teismų priimtus sprendimus, žmogaus teisės *de facto* įgijo viršenybę prieš nacionalinius teisės aktus ir praktiką (The Convention in 1950). Taigi 1959 m. pagal EŽTK įsteigtas tarptautinis teismas - Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), kuris sprendžia individualius arba valstybių skundus dėl EŽTK įtvirtintų nuostatų pažeidimų. EŽTT yra tam tikra specializuota teisinė institucija, kuria sukurta pirmoji individualios peticijos teisės sistema. Tai yra iki šiol vadinama efektyviausia žmogaus teisių gynimo sistema, kai individui suteikta teisė pateikti skundą tarptautiniam teismui, skundžiant savo valstybę dėl savo teisių ir pagrindinių laisvių pažeidimo (Jočienė, 2007, p. 17). Atsižvelgiant į tai, kad EŽTK iš esmės nurodo ganėtinai siaurus standartus, EŽTT kyla pareiga aiškinti tam tikras Konvencijos formuluotes. Teismas yra atsakingas už išskirtinai tikslingą nuostatų aiškinimą, atsižvelgiant į šiuolaikinius iššūkius. Taigi EŽTT turi stiprią įtaką ir atlieka lemiamą vaidmenį įgyvendinant žmogaus teisių apsaugą Europoje.

EŽTK 2 straipsnis nurodo, jog kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). EŽTT yra konstatavęs, jog Konvencijos 2 straipsnyje numatyta asmens teisė į gyvybę yra kitų garantuojamų teisių pagrindas, todėl netekus jos, nustotų egzistuoti ir kitos žmogui priklausančios teisės (Šileikis, 2005, p. 238). EŽTK, kaip galinga gyvybės apsaugos sistema, užtikrina prigimtine žmogaus teisę į gyvybę ir įtvirtina valstybių prievolę įgyvendinti gyvybės apsaugos funkcijas. Konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinta valstybių pareiga imtis būtinų priemonių asmenų gyvybei apsaugoti apima ir pozityvias, ir negatyvias pareigas gyvybės apsaugos kontekste. Viena vertus, valstybės yra įpareigojamos imtis tam tikrų veiksmų, kurie padėtų išvengti mirčių, pavyzdžiui, priimti teisės aktus, reglamentuojančius gyvybės apsaugą, imtis prevencinių priemonių apsaugant asmens gyvybę. Kita vertus, valstybėms įtvirtinta pareiga susilaikyti nuo tyčinio žmogaus gyvybės atėmimo, siekiant, jog mirtinos žalos riziką valstybės sumažintų iki minimalaus lygio.

Taigi teisės į gyvybę apsaugos įtvirtinimas Konvencijoje atspindi vieną iš pagrindinių vertybių, kurios yra ypatingai svarbios demokratinėms bendruomenėms. EŽTK, teisiškai įtvirtindama pagrindines žmogaus teises, padarė didelę įtaką tarptautinių žmogaus teisių srityje. Konvencija neretai vadinama „gyvu“ teisės aktu, o tai reiškia, kad joje saugomos

teisės, laikui bėgant, nuolatos plėtojamos ir aiškinamos, todėl, autorės nuomone, išlieka viltis, jog šių dienų įvykių kontekste, Konvencijoje įtvirtintos ir branginamos vertybės išliks prioritetu ir bus atkakliai ginamos.

Apibendrinant tarptautinius gyvybę saugančius dokumentus matoma, kad žmogaus gyvybės vertė laikoma absoliučia ir nekintančia, nepriklausomai nuo aplinkybių ir konteksto. Gyvybės apsaugos įgyvendinimas yra visų kitų žmogaus teisių įgyvendinimo prielaida. Tarptautinės teisės vaidmuo saugant žmogaus teises sustiprėjo priėmus Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją ir tai buvo pirmasis įkvėpimo šaltinis visiems, toliau sekantiems, tarptautiniams žmogaus teisių dokumentams. Taigi gyvybės apsauga tarptautiniu lygmeniu reikalauja bendrų valstybių pastangų ir turi išlikti svarbiausiu prioritetu siekiant sukurti saugesnį ir teisingesnį pasaulį visiems.

2.2. Teisė į gyvybę samprata

Atsižvelgus į nagrinėtus tarptautinius teisės aktus suprantame, kad viena svarbiausių ir pagrindinių žmogaus teisių yra teisė į gyvybę. Teisė į gyvybę – tai absoliuti ir svarbiausia prigimtinė teisė, kuri sudaro visos žmogaus teisių apsaugos pagrindą. Ši teisė laikoma ir pagrindine, ir elementariausia iš visų žmogaus teisių. Juk be jos neegzistuos jokia kita žmogaus teisė (Mertens, 2020, p. 81). Absoliučios asmens teisės yra tokios teisės, kurios yra neribojamos. Bet koks tokių teisių ribojimas pažeistų jų prigimtinę esmę. Teisė gyventi ir būti oriam yra tarsi „motininės teisės“, t.y. visų kitų teisių ir laisvių pagrindas (sąlyga) ir šiuo požiūriu pirminės ar iš dalies „aukščiausios vertybės“ (Šileikis, 2005, p. 238). Tai teisė, kurios niekas negali panaikinti, apriboti ar atimti – šia teise yra užtikrinamas asmens fizinis egzistavimas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „*Žmogaus teisė į gyvybę – tai minimumas, atskaitos taškas, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Teisė į gyvybę pasižymi tam tikra savaime suprantamumo savybe, tačiau, atidžiau pažvelgus, ji neatrodo tokia paprasta. Teisė į gyvybę yra sudėtinga teisė (Mertens, 2020, p. 81).

Teisė į gyvybę pripažįstama ir saugoma ne tik tarptautinėje teisėje, tačiau ir daugelio šalių Konstitucijose bei kituose įstatymuose. Lietuva, neišsiskiriant iš kitų demokratinių šalių, teisę į gyvybę traktuoja kaip konstitucinę vertybę. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnis įtvirtina kiekvieno asmens teisę į gyvybę, pažymint, jog „*Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Konstitucinis Teismas pripažįsta, jog žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo (Lietuvos Respublikos Konstitucini Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Ypatingą reikšmę teisės į gyvybę kontekste turi teiginys „aukščiau įstatymo“. Tai suponuoja išvadą, kad ši teisė negali būti panaikinta, pakeista ar kitaip sumenkinama jos vertė. Akivaizdu, kad teisės į gyvybę aiškinimo diskurse yra itin aktualūs ne tik teisiniai, tačiau ir moraliniai, religiniai ar etiniai argumentai. Autorės nuomone, kalbant apie teisę į gyvybę, plataus mąstymo ir suvokimo spektras turi ypač didelę reikšmę šios žmogaus teisės įgyvendinimo bei apsaugos kontekste. Nepaisant to, kad teisinė sistema privalo atspindėti formalumą bei pasižymėti formaliais bruožais, vertybiniai kriterijai prigimtinėje teisės sampratoje išlieka svarbūs, net jeigu jie ir nelemia visos socialinės tvarkos buvimo teisine statuso. Todėl galime daryti išvadą, jog moralės vaidmuo teisinėje sistemoje, o būtent gyvybės apsaugos kontekste, yra ganėtinai reikšmingas ir realus (Randakevičiūtė, 2016, p. 155).

EŽTT praktikoje taip pat yra akcentuojama teisės į gyvybę prioritetinė reikšmė bei vieta žmogaus teisių sistemoje. Teismas, bandydamas atskleisti teisės į gyvybę turinį, yra pažymėjęs, jog EŽTK 2 straipsniu yra ginama teisė į gyvybę, be kurios bet kurių kitų Konvencijoje numatytų teisių įgyvendinimas ir naudojimas tampa nereikšmingas (Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, 2002). Aiškinant teisę į gyvybę šia prasme, laikomasi nuomonės, kad tai yra pirminė kiekvieno žmogaus teisė. EŽTT praktika išplečia teisės į gyvybę sampratą ir atlieka itin svarbų vaidmenį žmogaus gyvybės apsaugos kontekste. Teismo sprendimuose nustatyti svarbūs principai, įvardijamos pozityvios valstybių pareigos, nustatomi proporcingumo reikalavimai bei įtvirtinami kiti žmogaus gyvybės apsaugos mechanizmai. Valstybės yra įpareigojamos ir raginamos daryti viską, kas yra jų galioje, kad būtų apsaugota aukščiausiaji žmogaus teisė – teisė į gyvybę. Viena iš svarbiausių EŽTT nagrinėtų bylų dėl teisės į gyvybę atskleidžia, jog teismas, aiškindamas Konvencijos 2 straipsnį, turi vadovautis tuo, kad Konvencijos, kaip žmogaus individualios apsaugos priemonės, objektas ir tikslas reikalauja, jog jos nuostatos būtų aiškinamos ir taikomos taip, kad garantijos būtų praktiškos ir veiksmingos (Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *McCann ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, 1995). Tačiau, bet kuriuo atveju, kai kyla abejonių, reikia nustatyti, kur eina riba tarp netrukdomo naudojimosi teise ir leistino valstybės kišimosi arba kokių pastangų reikalaujama iš valstybės mechanizmo, kad būtų apsaugota žmogaus gyvybė užtikrinant kiekvieno žmogaus gerovę (Tomuschat, *et al.* 2010, p. 16).

Apibendrinant, žmogaus teisės į gyvybę samprata suvokiama kaip fundamentali ir pirminė vertybė. Teisės į gyvybę prigimtis suponuoja tai, jog kiekvienas žmogus prisiima

pareigą saugoti gyvybę, o valstybė privalo imtis reguliavimo bei prevencinių priemonių gyvybei apsaugoti. Teisė į gyvybę yra neatskiriama žmogaus teisių dalis. Kiekvienas žmogus turi prigimtine ir neginčijamą teisę gyventi. Visa tai pagrindžia jos absoliučią ir nepaneigiamą vertę. Teisės į gyvybę sąvoka bei samprata yra esminė žmogaus teisių kontekste, be kita ko, ypatingą reikšmę turi sprendžiant nėštumo nutraukimo, eutanazijos bei karo konteksto klausimus.

2.3. Nėštumo nutraukimas ir moters teisė pasirinkti

Teisė į gyvybę yra laikoma pagrindinių žmogaus teisių principu, įtvirtintu įvairiuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Šis principas pripažįsta, jog kiekvienas žmogus turi prigimtine teisę į gyvybę, tačiau nėštumo nutraukimo klausimas šiame kontekste priveda prie itin sudėtingų diskusijų, susijusių su šios teisės ribomis bei jos santykiu su kitomis žmogaus teisėmis. Svarstant abortų teisinio reglamentavimo klausimus yra susiduriama su trimis teisėmis, kurias gina EŽTK: negimusio asmens teisė į gyvybę, moters teisė į privatumą ir moters teisė į gyvybę (sveikatą) (Gruodytė, 2012, p. 740). Šie klausimai apima ne tik teisinius, tačiau ir medicininius, religinius bei moralinius aspektus.

Abortas (lot. *abortus, aborior* – „suykstu“, „apmirštu“) – tai savaiminis ar dirbtinis moters nėštumo nutraukimas, t.y. žmogaus gemalo vaisiaus sunaikinimas iki naujagimio gimimo (Čaikovski, Žukovaitė, 2010, p. 21). Pasaulyje vyrauja dvi pozicijos. Vieni teigia, jog negimęs vaisius yra žmogus nuo pradėjimo momento, todėl abortas yra moraliai neteisingas. Jis susijęs su kiekvieno asmens prigimtinė teisė į gyvybę ir todėl laikomas nekalto žmogaus gyvybės atėmimu. Kiti – kad vaisius nėra pilnai išsivystęs žmogus, todėl jo teisės negali būti prilyginamos moters teisėms tokia pačia apimtimi. Taigi pagal šį išskyrimą yra pasirenkamos dvi gyvybės pradžios teorijos. Pirmoji – vadinama „*Pro life*“ teorija, kuri žmogumi vaisių pripažįsta nuo gyvybės pradėjimo, antroji – „*Pro choice*“ teorija, kuri žmogų gina tik nuo gimimo, laikant, kad kol jis yra iščiose, tai vertinama kaip moters kūno dalis dėl kurios, vadovaujantis teisės į privatumą principu, moteris yra laisva apsispręsti (Gruodytė, 2012, p. 740). Plėtojant šių teorijų reikšmę, galime teigti, jog „*Pro choice*“ teorija apima moters autonomiją spręsti dėl savo kūno. Tai yra grindžiama socialiniais, politiniais ar mediciniais argumentais, pavyzdžiui, slaptų abortų išvengimų prasme. Dėl nėštumo nutraukimo apribojimų dažnai padaugėja nelegalių abortų, kurie taip pat gali būti pavojingi ir lemti didesnę gimdyvių mirtingumą ar sergamumą. Kai nėra galimybės atlikti saugų ir legalų abortą, kyla pavojus nėščiąjų gyvybei, t.y. neužtikrinama jų teisė į gyvybę. Tuo tarpu antroji, „*Pro life*“ teorija, yra grindžiama absoliučios teisės į

gyvybę nuo pradėjimo momento idėja ir remiasi tuo, jog nors ir negimę vaikai skiriasi nuo jau gimusių žmonių, tačiau tie skirtumai nėra tokie esminiai sprendžiant, ar žmogus turi teises, ar ne. Pavyzdžiui, jeigu negimęs vaikas nėra asmuo, nes neturi įgijęs tam tikrų psichikos funkcijų, ar tai reiškia, kad žmonės esantys laikinoje komoje, taip pat nėra asmenys? Taigi šioje situacijoje nerandama bendro sutariamo, kokia turėtų būti valstybių teisinė pozicija šios problematikos atžvilgiu, kadangi diskutuojama apie esmines žmogiškąsias vertybes, kurias apima tiek sveikatą, tiek pačią gyvybę (Čaikovski, Žukovaitė, 2010, p. 21).

Lietuvos Respublikos Konstitucija, nustatydamą, kad žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas, nedetalizuoja žmogaus sąvokos, nenustato jo pradžios sampratos, neapibrėžia teisinės apsaugos turinio bei jos apimties, suteikiamos žmogui nuo pradėjimo momento (Andrulionis, 2007, p. 38). Dėl to svarbu atkreipti dėmesį į specialiuosius teisės aktus, reglamentuojančius nėštumo nutraukimą. Lietuva yra viena iš nedaugelio Europos Sąjungos šalių, kurioje nėštumo nutraukimas yra reglamentuojamas būtent sveikatos apsaugos ministro įsakymu, t.y. 1994 m. sausio 28 d. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos įsakymu Nr. 50 „Dėl nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“. Tai toks teisės aktas, kuris neturi įstatyminio pagrindo. Be kita ko, 2023 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos 1994 m. sausio 28 d. įsakymo Nr. 50 pakeitimo“ (Įsakymas dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos..., 2022). Šiuo įsakymu yra įtraukiama nauja nuostata, jog moteris, nusprendusi nutraukti nėštumą, tai padaryti galės be chirurginės intervencijos - suvartodama gydytojo paskirtą specialų vaistą. Anot Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos *„Kaip rodo praktika, vaistinis nėštumo nutraukimas yra kur kas saugesnė alternatyva, padedanti išvengti su chirurginėmis operacijomis siejamų komplikacijų riziką“* (Moters gali rinktis saugesnę nėštumo nutraukimo..., 2022). Taigi šis įsakymo pakeitimas praplečia nėštumo nutraukimo galimybes Lietuvoje. Diskusijos dėl medikamentinio ar chirurginio aborto ir teisės į gyvybę suderinamumo yra įvairialypės. Viena vertus vaistinio aborto galimybė supaprastina nėštumo nutraukimo galimybę moterims, kita vertus tai darosi lengvesniu būdu pažeisti vaisiaus teisę į gyvybę. Vis dėl to, nors abi pusės turi svarių argumentų, kiekvienas žmogus ir valstybė turi nuspręsti, kokia pozicija šiuo klausimu bus užimta. Prieštaringas diskusijas taip pat kelia ir jau minėtoji problema, jog Lietuvoje nėštumo nutraukimas reglamentuojamas teisės aktu, neturinčiu įstatyminio pagrindo. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog *„Pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį*

reguliuojamą galima nustatyti tik įstatymu“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Čia susiduriame su tam tikru prieštaravimu, kadangi nėštumo nutraukimas yra neatsiejamas nuo žmogaus gyvybės, tiek moters, tiek besivystančio vaisiaus. Taigi kyla abejonės, ar nėštumo nutraukimo procedūros reglamentavimas poįstatyminiu teisės aktu yra priimtinas žmogaus teisių apsaugos kontekste. Atsižvelgiant į tai, kad kitose Europos Sąjungos valstybėse nėštumo nutraukimo klausimai reglamentuojami įstatymu, galime daryti prielaidą, jog Lietuvoje į nėštumo nutraukimą vis dar žiūrima gana lengvabūdiškai ir atmestina.

Valstybės, atsižvelgdamos į kultūrinius, religinius ar socialinius skirtumus bei ypatumus, pasirenka skirtingus nėštumo nutraukimo reglamentavimo būdus. Kuo didesnė apsauga yra suteikiama negimusiam asmeniui, tuo mažiau teisių į privatumą lieka nėščiai moteriai (Gruodytė, 2012, p. 740). Taigi ir vėl išryškėja konfliktas tarp dviejų principų: besąlygiškos gyvybės vertės suvokimo ir asmens teisės į savo kūną. 2018 m. spalio 30 d. priimtoje Bendrojoje pastaboje, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas, stebėdamas kaip valstybės laikosi TPPTP, atkreipė dėmesį į problemas, susijusias su teisės į gyvybę ir moterų bei mergaičių teisių apsaugos sąryšiu. Bendrojoje pastaboje aiškiai nurodoma, jog teisėta ir veiksminga galimybė atlikti abortą yra žmogaus teisė, saugoma pagal TPPTP, įskaitant visų pirma teisę į gyvybę, o teisė į gyvybę, pagal TPPTP, prasideda nuo gimimo (General comment No. 36, 2018). Autorės nuomone, šiuo Žmogaus teisių komiteto išaiškinimu yra pabrėžiama svarba užtikrinti teisėtą ir legalių abortų prieinamumą, kad būtų sudaryta galimybė išvengti neteisėtų ir nelegalių nėštumo nutraukimo atvejų, kurie, dėl galimų komplikacijų, mirtingumo, gali pažeisti moters teisę į gyvybę. Bendrojoje pastaboje, be kita ko, nurodyta, kad valstybės, Konvencijos šalys, negali reguliuoti abortų prieinamumo taip, kad nėščiosios būtų priverstos rinktis nesaugius abortus, ir kad valstybės turi užtikrinti saugią, teisėtą ir veiksmingą abortų prieinamumą, jog būtų išvengta pavojaus nėščiųjų gyvybei ir sveikatai (*ibid.*). Žvelgiant per šią požiūrio prizmę, tai yra ryškus žingsnis siekiant užkirsti kelią moterų teisės į gyvybę pažeidimams. Nors yra pripažįstama, kad Žmogaus teisių komiteto leidžiamos bendrosios pastabos nėra teisiškai privalomos ir turi silpnesnę galią už, pavyzdžiui, tarptautinių žmogaus teisių teismų sprendimus, tačiau jos itin praplečia požiūrį ir išryškina problemas, susijusias su teisės į gyvybę apsaugos įgyvendinimu.

Vienos šalys liberalizuoja abortų įstatymus, kitos – įveda griežtesnius draudimus. Šiomis dienomis diskusijų centre yra Lenkijos Respublika. Lenkija yra viena iš nedaugelio šalių, pasipriešinusi liberalizavimo tendencijoms visame pasaulyje ir panaikinusi teisę į abortus. Šalies abortų įstatymai, kurie yra vieni griežčiausių Europoje – dar labiau

sugriežtėjo. Iki šiol buvo trys išimtys, kada moteris turi teisę atlikti abortą: kai motinos gyvybei gresia pavojus, išprievartavimo ar incesto atvejais ir sunkių bei negrįžtamų vaisiaus defektų atveju (Juškevičiūtė-Vilienė, Rakowska-Trela, 2020). Tačiau 2020 metų spalio 22 dieną Lenkijos Konstitucinis Tribunalas nusprendė, kad nėštumo nutraukimas vaisiaus apsigimimo atveju (esant sunkiam ir nepagydomam vaisiaus pažeidimui, neišgydomai vaisiaus ligai, kuri pavojinga jo gyvybei) prieštarauja konstitucinėms teisėms į gyvybę ir į žmogaus orumą (Lenkijos Konstitucinio Tribunalo 2020 m. spalio 22 d. nutarimas). Taigi nuo 2021 metų Lenkijoje įsigaliojo reglamentavimas, kuriuo abortai yra leidžiami tik jeigu nėštumas yra seksualinės prievartos pasekmė arba kelia grėsmę moters gyvybei ar sveikatai. Kaip esmines sprendimo nuostatas Lenkijos Konstitucinis Tribunalas pažymėjo tai jog, jeigu motina yra saugoma iki ir po vaiko gimimo, tai vaiku tampama ne tik po gimimo, bet ir iki gimimo t.y. prenataliniame periode. Teismas taip pat nurodė, jog demokratinėje teisinėje valstybėje aukščiausioji vertybė yra žmogus ir visi su juo susiję gėriai, o vienas iš tokių gėrių yra gyvybė, kuris demokratinėje teisinėje valstybėje turi būti konstituciškai saugomas kiekviename žmogaus vystymosi etape (*ibid.*). Toks Konstitucinio Tribunalo sprendimas praktiškai įteisina absoliutų abortų draudimą valstybėje. Pastebima, jog toks griežtas abortų prieinamumo reglamentavimas sukelia itin skaudžias patirtis. 2021 metais Europos Parlamentas paskelbė rezoliuciją, kurioje ragina Lenkijos vyriausybę užtikrinti, kad šalyje „*dėl šio ribojančio įstatymo daugiau nemirtų nė viena moteris*“ (Europarlamentarai: moterys Lenkijoje neturėtų..., 2021). Rezoliucijoje paminimi atvejai pagrindžia, jog galimybė atlikti saugų abortą moterims Lenkijoje yra visiškai neužtikrinama, o visa tai kelia grėsmę moterų gyvybei. Rezoliucijoje apibendrinta, jog 2021 metų rugsėjo 22 d. buvo prarasta nėščiosios moters gyvybė, nes gydytojai neatliko gyvybę gelbstinčio aborto, o laukė, kol vaisius mirs, taip pat, kad nuo „sepsinio šoko“ mirė dar viena moteris, po to, kai gydytojai privertė ją pagimdyti negyvą kūdikį, nepaisant įtariamo sepsio (Europos Parlamento rezoliucija dėl pirmųjų..., 2021). Taigi šios situacijos įrodo, jog toks draudimų ir išimtinų griežtų sąlygų nustatymas šiuo atveju peržengia moralinių vertybių pusiausvyrą ir pažeidžia tarptautiniu mastu nustatytą teisių koncepciją. Visa tai gali sukelti negatyvius padarinius, pavyzdžiui, nelegalius abortus, kurie taip pat gali būti nesaugūs ir lemti didesnę mirtingumą. Tokiais atvejais, kuomet reglamentavimas nustato vos kelias sąlygas, kuriomis nėštumo nutraukimas yra galimas, kyla rizika, jog moteris kreipsis nėštumo nutraukimą atlikti nelegaliai ar slaptai. Nelegalus ir nesaugus nėštumo nutraukimas, atliekamas ne specialisto, turinčio tam kompetenciją, gali sukelti riziką jos sveikatai, iššaukti tam tikras komplikacijas ir, be kita ko, sukelti grėsmę moters gyvybei.

Daugelyje valstybių nustatoma tokia praktika, pagal kurią nėščios moters teisė į abortą pripažįstama kaip jos teisės disponuoti savo kūnu išraiška, tačiau dėl būtinybės apsaugoti negimusio vaiko teisę į gyvybę, valstybės riboja moters teisę į abortą. Apibendrinant galime teigti, jog abortų klausimas kelias itin sudėtingus klausimus susijusius su teise į gyvybę bei jos ryšiu su kitomis žmogaus teisėmis. Lengvo sprendimo šiose situacijose nėra, tačiau svarbu pripažinti, jog vaisiaus apsauga ir pagarba moters autonomijai nebūtinai yra vienas kitą paneigiantys elementai. Ieškant bendrų sutarimo galimybių, gali būti įmanoma sukurti politiką bei praktiką, kurioje būtų gerbiamas visų žmonių prigimtinis orumas bei gyvybės vertė. Iš pateiktų situacijų galime daryti prielaidą, jog bendras sutarimas dėl nėštumo nutraukimo reglamentavimo – tik siekiamybė, kurią įgyvendinti yra ilgas ir sudėtingas procesas.

2.3.1. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika teisės į abortą kontekste

EŽTK įtvirtinta teisė į gyvybę yra viena iš svarbiausių EŽTK saugomų žmogaus teisių, todėl EŽTT atlieka lemiamą vaidmenį aiškinant ir įgyvendinant šią teisę. EŽTT išaiškinimai, abortų klausimų kontekste, duoda tam tikrą pagrindą bei argumentacijos nuorodas, kuriomis turėtų remtis didelė dalis Konvencijos valstybių narių. Teismas ne kartą yra pabrėžęs būtinybę, kad abortų teisė būtų formuojama nuosekliai, sudarant galimybę tinkamai atsižvelgti į skirtingus teisėtus interesus ir laikytis iš Konvencijos kylančių įsipareigojimų (Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *A, B ir C prieš Airiją*, 2010).

Vienas iš sudėtingų klausimų yra siejamas su Konvencijos 2 straipsnio taikymu negimusiam vaikui. Praktikoje iškyla tam tikra problema, kadangi Konvencija, gindama teisę į gyvybę, neapibrėžia gyvybės ir nenurodo nuo kada yra įgyjama ši teisė. EŽTT Didžioji kolegija sprendime *Vo prieš Prancūziją* yra išdėsčiusi poziciją dėl vaisiaus teisės į gyvybę. Nagrinėtoje byloje moteris, būdama nėščia, neteko savo vaisiaus dėl ją gydžiusio gydytojo klaidos. Dėl gydytojo aplaidumo, jai buvo atliktas abortas. Teismas sprendime nurodė, jog įvairiuose įstatymuose dėl abortų, negimęs vaikas nelaikomas „asmeniu“, kurį tiesiogiai saugo Konvencijos 2 straipsnis, o jei negimęs vaikas ir turi teisę į gyvybę, ji netiesiogiai ribojama motinos teisių ir interesų. Tačiau Teismas neatmetė galimybės, jog tam tikromis aplinkybėmis apsaugos priemonės gali būti taikomos ir negimusiam vaikui (Europos Žmogaus Teisių Teismo byla *Vo prieš Prancūziją*, 2004). Taigi šiuo atveju EŽTT iš vienos pusės negimusį vaiką traktuoja kaip neturintį teisės į gyvybę, tačiau iš kitos pusės pabrėžia svarbą tam tikromis aplinkybėmis užtikrinti negimusio vaiko apsaugą. Šioje situacijoje Teismas paliko galioti gana atvirą klausimą dėl negimusio vaiko apsaugos pagal

Konvencijos 2 straipsnį. Nepaisant to, atsižvelgdamas į teismų praktiką įvertino, jog Europoje nėra bendro sutarimo dėl mokslinio ir teisinio gyvybės pradžios apibrėžimo, todėl nusprendė, kad klausimas, kada prasideda teisė į gyvybę, patenka į diskrecijos ribas, kuriomis, jo nuomone, šioje srityje paprastai turėtų naudotis valstybės (*ibid.*). Šiuo sprendimu galime išvystyti tam tikrą neapibrėžtumą teisės į gyvybę apsaugos iki gimimo kontekste, kadangi klausimas, nuo kada žmogaus gyvybė yra verta apsaugos, paliekamas valstybių nuožiūrai. Tačiau akivaizdu, kad Teismas nepaneigia galimybės saugoti žmogaus gyvybę iki gimimo. Be kita to, šiame EŽTT sprendime nebuvo išvengta teisėjų atskirųjų nuomonių pateikimo. Teisėjas Rozakis atskirojoje nuomonėje pareiškė, jog Konvencijos 2 straipsnis vaisiui nėra taikomas, kadangi negimusi gyvybė laikoma verta apsaugos, tačiau ši apsauga skiriasi nuo tos, kuri suteikiama vaikui po gimimo. Tuo tarpu teisėjas Ress, atmesdamas daugumos nuomonę teigė, jog 2 straipsnio, kuris yra absoliuti teisė, taikymo klausimas negali priklausyti nuo diskrecijos laisvės. Specialūs įstatymai dėl savanoriško aborto nebūtų reikalingi, jei vaisius nebūtų turėjęs gyvybės, kurią reikėtų saugoti (*ibid.*). Vertinant šį EŽTT sprendimą, galima teigti, jog Teismo pozicija lieka iki galo neišgryninta vaisiaus teisės į gyvybę apsaugos kontekste. Atsižvelgiant į atskiras teisėjų nuomones, suprantame, kad jie išreiškė akivaizdžiai labiau pagrįstas nuomones bei pateikė tikslesnius atsakymus susijusius su negimusio vaiko apsauga. Byloje Teismas sprendimą priėmė, tačiau nepareiškė aiškios nuomonės, todėl akivaizdu, kad daugelyje situacijų konfliktas vis dar tęsiasi. Todėl yra suprantama ir natūralu, jog atsižvelgiant į doktrines diskusijas, nacionaliniai teismai, neturėdami tarptautinės institucijos pateikto unikalios išaiškinimo, nuo kurio galėtų pradėti kurti loginius, teisinius ir socialinius samprotavimus, pradeda nenuosekliai vadovautis teise (Tascu, 2017, p. 164).

Gilinantis į teisės į gyvybę apsaugos problemas neštumo nutraukimo kontekste, išryškėja EŽTK 8 straipsnyje įtvirtinta teisė, kuri saugo asmens privatų gyvenimą ir šeimos gerbimą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Akivaizdu, jog moters teisė nutraukti nėštumą yra neatsiejama nuo besivystančio vaisiaus teisės į gyvybę, todėl atkreiptinas dėmesys į EŽTT poziciją šiuo klausimu. EŽTT jurisprudencijoje 8 straipsnis, viena vertus, siejamas su siekimu apsaugoti asmenį nuo nepagrįsto valstybinių institucijų kišimosi į asmens privatų gyvenimą, kita vertus, kai kada šis straipsnis suponuoja ir pozityvias pareigas, siejamas su asmens privataus gyvenimo gynimu (Gruodytė, 2012, p. 741). Vienas iš EŽTT sprendimų – *A. B. ir C prieš Airiją*. Jame buvo nagrinėjamas ginčas dėl Airijos abortų įstatymo, pagal kurį abortas leidžiamas tik tuo atveju, jeigu moters gyvybei gresia pavojus. Šiame sprendime Teismas nurodė, kad nors ir Konvencijos 8 straipsnis negali būti interpretuojamas kaip suteikiantis teisę į abortą, tačiau

pareiškėjų skundai patenka į privataus gyvenimo gerbimo sritį. Sprendime akcentuota, jog 8 straipsnis negali būti aiškinamas taip, kad nėštumas ir jo nutraukimas yra išimtinai moters privataus gyvenimo sritis, nes, kai moteris yra nėščia, jos privatus gyvenimas tampa glaudžiai susijęs su besivystančiu vaisiumi. Moters teisė į pagarbą jos privačiam gyvenimui turi būti vertinama lyginant su kitomis konkuruojančiomis teisėmis ir laisvėmis, įskaitant negimusio vaiko teises ir laisves (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje A. B. ir C. prieš Airiją). Šis Teismo sprendimas suponuoja išvadą, kad valstybės, leidžiančios abortus tik su tam tikromis išimtimis, susiduria su opiomis problemomis. Daugumoje valstybių, be kita ko ir EŽTT sprendimų, motinos privatus gyvenimas ir apsisprendimo laisvė pripažįstama didesne vertybe lyginant ją su dar negimusio vaiko gyvybe. Taigi ir šiuo klausimu valstybėms yra paliekama plati diskrecijos laisvė pasirinkti tam tikrą praktiką. Tačiau, svarbu, kad EŽTK įtvirtintos nuostatos atspindi minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, todėl valstybės turi galimybę rinktis ir negimusiam vaisiui suteikti didesnę apsaugą. Europos lygmeniu EŽTT dar neišaiškino embriono ir vaisiaus statuso, todėl valstybėms lieka pareiga apsvarstyti, ar negimęs vaikas yra asmuo, kurio teisė į gyvybę turi būti gerbiama, o visa tai lemia nevienodą teisės taikymą (Tascu, 2017, p. 167).

Apibendrinant EŽTT sprendimus prieiname prie išvados, jog nėštumo nutraukimas yra problematiškas dėl dviejų gerbtinų vertybių konflikto: negimusios gyvybės ir moters autonomijos. Konfliktą galima išspręsti tik paminant vieną iš šių vertybių. Kompromisas be žalos moralei neįmanomas (Mačiulevičienė, Jakušovaitė, 2008, p. 220). Šiame ginče objektyvus vaidmuo yra priskiriamas įstatymų leidėjui, kuris yra atsakingas ne už ginčo sprendimą, tačiau už teisingo ir tinkamo sprendimo priėmimą, kuris būtų naudingas tiek nėščiajai, tiek vaisiui ar embrionui.

2.4. Teisė į gyvybę karo Ukrainoje kontekste

Teisė į gyvybę užima svarbią vietą ne tik žmogaus teisių srityje, bet ir visur, kur visuomenė siekia užtikrinti taiką ir saugumą tarp savo narių (Tomuschat, Lagrange, 2010, p. 7). Teisės į gyvybę reikšmė atsiskleidžia spėndžiant ne tik su abortais susijusius klausimus, tačiau yra glaudžiai susijusi ir su gyvybės apsauga karo kontekste. Šiomis dienomis dažnai kyla didelis nesutarimas dėl teisės į gyvybę apimties, formos ir statuso. Įstatymai ir kiti teisės aktai negarantuoja ir negali garantuoti pačios žmogaus gyvybės, kurios išlikimas priklauso nuo daugelio veiksnių (Jonaitis, Milinis, 2011, p. 823). Visai tai ypatingai išryškėja šių dienų aktualijų kontekste. Sunku suvokti ir įsivaizduoti gyvenimą karo akivaizdoje, kai

žmogaus gyvybė bei jos apsauga praranda savo vertę. Vyraujant tokioms aplinkybėms, yra itin svarbu kalbėti apie žmogaus gyvybės apsaugą ir kiekvieno žmogaus teisę gyventi. Šiame kontekste teisės į gyvybę apsaugos ginkluoto konflikto metu analizė padeda platesnį suvokimo pamatą siekiant pabrėžti, kad teisės į gyvybę apsauga apima kur kas platesnį kontekstą nei gyvenimo pradžia ar pabaiga. Pirma, tai yra svarbu dėl to, kad tai aukščiausia teisė, kuri yra vertinga ne tik pati savaime, bet ir dėl to, kad ji daro įtaką naudojimuisi kitomis žmogaus teisėmis, neatsižvelgiant į aplinkybes. Antra, kad Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių komitetas Bendrojoje pastaboje naujai reformulavo jos taikymo sritį, kad ja būtų galima vadovautis sprendžiant su teise į gyvybę susijusius iššūkius šiuolaikiniame pasaulyje, įskaitant ginkluotų konfliktų situacijose gyvenančius asmenis (Rishmawi, 2019, p. 1149).

Daugiau nei prieš metus, 2022 m. vasario 24 d. rytą, Rusijos pajėgos pradėjo plataus masto puolimą prieš Ukrainą. Per šį laiką kare žuvo dešimtys tūkstančių žmonių: karių bei civilių, ginančių savo šalį, o dar daugiau jų buvo sužeista. Žmonės patapo „aukomis“ ar „šalutine žala“ ir visa tai yra šiuo metu Ukrainoje žūstančių žmonių likimas. Teisė į gyvybę yra daugiau nei tik didinga teisinė garantija. Tai kiekvieno konflikte dalyvaujančio asmens – nuo nekalto civilio iki kareivio – žmogiškumo pripažinimas (Ukhorskiy, 2022). Karo kontekste pagrindinė žmogaus teisė – teisė į gyvybę – yra praktiškai neapsaugota. Rusijos sutelktos pajėgos atakuoja sveikatos priežiūros įstaigas, mokyklas, civilių rajonus. Jos vykdo egzekucijas neginkluotiems civiliams. Nežmoniškas elgesys, beginklių civilių žudymas, kankinimai, išprievartavimai ir kitos smurto formos – visa tai yra tiesioginis teisės į gyvybę ir teisės į orumą pažeidimas. Rusijos įsiveržimą į Ukrainą galime apibūdinti vienu šurkščiu požymiu – agresija. Europa dar nebuvo susidūrusi su tokio intensyvumo karu nuo pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos (Kumpis, 2023, p. 5). Rusijos agresyvus karas Ukrainoje yra akivaizdus katastrofiškų pasekmių sveikatai bei gyvybei įrodymas.

Per karą užfiksuota itin daug žmogaus teisių ir tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimų, kurie kelia susirūpinimą mums visiems. Bordo universiteto viešosios teisės dėstytojo dr. Hugo Flavier nuomone, „*Ukrainoje tarptautinė teisė yra viena svarbiausių priemonių sulaukti paramos, o Rusija tarptautinę teisę mato kaip grėsmę jos suverenitetui*“ (Istorinė laisvės ir nelaisvės susidūrimo..., 2022). Be kita to, Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto organizuotoje diskusijoje Estijos Tartu universiteto Teisės fakulteto prof. Lauri Mälksoo pažymėjo, jog „*Rusija nešneka tarptautinės teisės kalba. Invazija į Ukrainą, galima sakyti, buvo pareiškimas visam pasauliui, kad Rusija išsižada tarptautinės teisės*“ (Rusijos agresija prieš Ukrainą: kaip..., 2022). Vis dėlto tai nereiškia, jog tarptautinė teisė išnyksta. Pasaulis supranta tarptautinės teisės vertę, jos trapumą bei sunkumus ją

įgyvendinant, tačiau niekas nepaneigs brutalių, neišprovokuotų ir nepateisinamų Rusijos karinės agresijos prieš Ukrainą. Tai yra priminimas, jog atsakomybė už šiuos veiksmus yra įmanoma ir ilgainiui bus neišvengiama.

Nors karas ir draudžiamas tarptautinės teisės, jis, vis dėl to, egzistuoja. Tarptautinis Teisingumo Teismas yra pripažinęs, jog ginkluoto konflikto metu, žmogaus teisių teisė egzistuoja kartu su tarptautine humanitarine teise – pagrindine teisės norma, reglamentuojančia karo veiksmų vykdymą (Tarptautinio Teisingumo Teismo 2005 m. gruodžio 19 d. nutarimas). Pavadinimas „tarptautinė humanitarinė teisė“ aiškiai nurodo žodyje „humanitarinė“ slypinčią ypatybę - lot. *humanitas* reiškia žmogiškumą. (Žilinskas, Marozas, 2016, p. 75). Tarptautinė humanitarinė teisė (toliau – THT) yra teisė, kuri taikoma ginkluoto konflikto metu, siekiant apriboti vykstančio karo padarinius, susijusius su karo aukomis ir jų apsauga. Ji nustato kariavimo priemones, būdus ir civilių apsaugos ginkluotų konfliktų metu principus (I. Isokaitė-Valužė. Rusijos agresija..., 2022). THT remiasi tarptautinėmis sutartimis, konvencijomis ir paprotine tarptautine teise. Karo ir karinio konflikto metu elgesio su kariais bei civiliais asmenimis taisyklės yra įtvirtintos Ženevos, Hagos konvencijose, Niurnbergo tribunolo statute ir kituose tarptautiniuose teisės aktuose, kurie sudaro ženklią tarptautinės humanitarinės teisės dalį (Murauskienė, 2022). THT apskritai draudžia tyčinius išpuolius prieš taikius civilius gyventojus, taikymąsi į svarbią civilinę infrastruktūrą kaip ligoninės, vaikų darželiai, laikinos slėptuvės ir kita, draudžia tokias atakas į karinius objektus, kuriomis būtų padaroma šalutinė žala civiliams gyventojams. Tiek Rusija, tiek Ukraina pripažįsta tarptautinės humanitarinės teisės egzistavimą, tačiau žmogiškoji tragedija Rusijos vykdomos agresijos Ukrainoje situacijoje yra skaudžiausia ir turbūt čia tarptautinė teisė iš tiesų pralaimi (I. Isokaitė-Valužė. Rusijos agresija..., 2022). Šokiruojantis karo aukų skaičius bei nežmoniškas elgesys su taikiais civiliais gyventojais suponuoja išvadą, jog visi THT principai yra paminti. Pripažįstama, kad tam tikras žmogaus teisių ribojimas karo kontekste yra galimas ir teisėtas. Tačiau, ar ginkluoto konflikto metu gali būti „atimta“ žmogaus teisė į gyvybę? Šiuo požiūriu darytina išvada, kad karo veiksmų Ukrainoje akivaizdoje žmogaus teisė į gyvybę neužtikrinama ir tai yra skaudus ir siaubingas žmogaus teisių pažeidimas. Todėl lieka viltis ir tikėjimas, kad tarptautinė teisė visapusiškai pasinaudos savo galia, turimomis teisinėmis priemonėmis ir karo nusikaltimų vykdytojai bus tinkamai, nepriklausomai ir veiksmingai patraukti atsakomybėn.

Be THT, draudžiančios karo nusikaltimus, kartu taikomos ir pagrindinės žmogaus teisės užtikrinančios normos. Ginkluoto konflikto metu vykdomi veiksmai gali būti pripažinti kaip pažeidžiantys pagrindines žmogaus teises, pavyzdžiui, teisę į gyvybę. Dėl

šios priežasties šie pažeidimai gali būti skundžiami EŽTT pagal EŽTK nuostatų pažeidimą. Nuo 2022 m. kovo 16 d. Rusijos Federacija nebėra Europos Tarybos nare, taigi praėjus šešioms mėnesiams po pašalinimo, nuo 2022 m. rugsėjo 16 d. ji nustojo būti EŽTK šalimi. Vis dėl to, EŽTT turi kompetenciją nagrinėti pareiškimus prieš Rusiją dėl veiksmų ar neveikimo, atliktų iki 2022 m. rugsėjo 16 d. (Council of Europe: Russia ceases to be..., 2022). EŽTT pirmininkas Robert Spano vizito Lietuvoje metu teigė, kad „*EŽTT reaguos kaip teismas, jis turi jurisdikciją nagrinėti bylas, tačiau sprendimai bus labai sudėtingi*“ (Ar žmogaus teisių konvencija efektyvi..., 2022). Šioje situacijoje sunku atsakyti į klausimą, kiek EŽTT sprendimai įtakos Rusiją. Valstybės agresorės veiksmai Ukrainoje parodo, jog ginkluotame konflikte nebėra išlaikomos teisės, kurios karo metu yra svarbesnės ir kurios turėtų būti taikomos ir saugomos neatsižvelgiant į kariaujančių šalių tarpusavio santykius. Rusijos Federacija nepaiso žmogiškumo, tarptautiniu mastu pripažintų normų bei toliau naikina ir atima nekaltų civilių gyvybes.

Tiek EŽTK, tiek TPPTP nuostatos nurodo tam tikrus žmogaus teisių apribojimus karo metu, vis dėlto, 2018 m. priimtoje Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto Bendrojoje pastaboje Nr. 36 teigiama, kad visos mirtys, kurios įvyksta dėl agresijos veiksmų, įskaitant bet kokią invaziją, pažeidžia teisę į gyvybę (General comment No. 36, 2018). Taigi tai dar kartą patvirtina faktą, jog žmogaus teisės turi būti ginamos ir ginkluoto konflikto bei karo veiksmų metu. Be kita ko, Bendrojoje pastaboje nurodoma, kad TPPTP kartu su THT papildo vienas kitą, o ne vienas kitą paneigia, t.y. jie negali būti laikomi prieštaraujančiais vienas kitam (*ibid.*). Visa tai reiškia, jog Rusija, invazijos į Ukrainą metu, pažeidžia visų per konfliktą nužudomų civilių teisę į gyvybę, taip pat ir karių, kurie miršta kovos lauke. Atsižvelgiant į tai, jog Žmogaus teisių komiteto pastabos nėra teisiškai privalomos, jos vis tiek gali turėti didelę reikšmę sprendžiant Rusijos atsakomybę dėl neteisėtų gyvybių atėmimo. Siūlomas žmogaus teisių apsaugos išplėtimas karo kontekste nepakeičia apsaugos lygio pagal THT, tačiau tik dar kartą pagrindžia faktą, jog Rusijos vykdoma agresija yra moraliai kalta bei patapusi didžiuliu kančių šaltiniu.

Dėl Rusijos Federacijos ginkluoto puolimo Ukrainoje buvo pažeistos žmogaus teisės bei tarptautinė humanitarinė teisė. Vienas iš pažeidimų – teisė į gyvybę. Akivaizdu, jog reikia dėti visas pastangas, kad tarptautinė teisė padėtų kovoti su valstybe agresore. Greta „nieko nėra amžina“ norisi tikėti, kad „nėra nieko neįmanoma“ (I. Isokaitė-Valužė. Rusijos agresija..., 2022). Rusijos vykdomi nusikaltimai pažeidžia pamatinius tarptautinės teisės principus, todėl tarptautinė teisė privalo suvienyti jėgas ir ieškoti beprecedenčių būdų apsaugoti nekaltoms gyvybėms. Doc. dr. Indrės Isokaitės-Valužės teigimu, „*Šįkart nutilti reikštų nutilti visiems laikams. Tai yra klausimas „dabar arba niekada“*, gyvybės ir mirties

klausimas. Tarp visko šiandien svarbiausia – Ukrainos žmonių gyvybės ir visomis priemonėmis visiems vienu metu vieningai visuose lygmenyse stabdyti šią žmogiškąją tragediją“ (ibid.).

3. Teisė į mirtį

Gyvenimas nėra amžinasis gėris, kartu jis labai žiaurus, pirmiausia todėl, kad yra laikinas (Liesis, 2011, p. 17). Akivaizdu, jog žmogaus gyvenimas yra tarsi tiesė, apjungianti du taškus: pradžia ir pabaiga, t.y. gyvenimą ir mirtį. Mirtis yra reiškinys, paliečiantis kiekvieno žmogaus gyvenimą (Ross, 1997, p. 298). Tačiau tas taškas, kuriame teisė nustato ribą tarp gyvenimo ir mirties, tiksliau, tarp mirštančiojo ir mirties, visada gali būti prieštaringas (Wicks, 2017). Kiek gyvybė turėtų būti laikoma savaime vertinga, lyginant ją su gyvenimo kokybės aspektais, yra vienas sudėtingiausių ir svarbiausių teisinių klausimų. Moderniojoje visuomenėje kaip absoliučios vertybės išskiriamos žmogaus teisės, laisvas ir asmeniškasis žmogaus pasirinkimas ar individo autonomija. Vis dėlto teisė numirti taip pat yra neatskiriama dalis visos kiekvieno individo teisės tvarkyti savo asmeninį gyvenimą ir daryti sprendimus, jei tik jie nekenkia kitų žmonių gerovei (Čekanauskaitė, 2000, p. 68). Kyla klausimas, ar žmogus, praradęs tiek daug to, kas jį darė asmenybe, neturi teisės pasirinkti orios bei neskausmingos mirties? Ronaldas Dworkinas pripažįsta, kad žmogaus gyvybė turi tai, ką jis vadina vidine vertybe. Dalis tos vertės slypi tame, kad mūsų gyvenimas iš dalies yra mūsų pačių kūrinys. Mums svarbu, kad vertybės, kuriomis gyvenome savo gyvenimą, ir dalykai, apie kuriuos galvojame, būtų gerbiami, net jei tai reikštų pabaigą, kai nebegalime gyventi taip, kaip norime, arba mūsų laukia mirtis, kuri neatitiktų orumo, kuri iš dalies suteikėme savo gyvenimui (Chetwynd, 2004, p. 180).

3.1. Teisės į mirtį samprata

Teisė mirti yra vertinama įvairiais teisiniais ir etiniais aspektais, todėl tai yra nuolatinis diskusijų objektas. „Teisė į mirtį“ arba kitaip tariant, teisė pasirinkti savo mirties laiką ir būdą, yra asmens autonomijos ir jos ribų klausimas. Pagrindinis įsitikinimas, kuriuo grindžiama teisė mirti yra tai, kad žmogaus kūnas ir gyvybė yra jo paties nuosavybė, kuria jis gali disponuoti savo nuožiūra. Šios teisės turėjimas ar įgyvendinimas dažniausiai suprantamas kaip asmens, sergančio nepagydoma liga, kenčiančio skausmus ar nebeturinčio pakankamai valios gyventi, galimybė nutraukti savo gyvenimą. Vis dėlto, nagrinėdami tarptautinius teisės aktus, „teisės į mirtį“ nerandame. Daugelyje jų nustatyta aiški teisė į gyvybę apsauga, kuri, be kita ko, yra neatsiejama nuo klausimų, susijusių su žmogaus mirtimi.

Nors ir „teisė į mirtį“ nėra teisiškai įtvirtinta, tačiau tai yra ypatingai susiję su tam tikrais gyvenimo pabaigos aspektais. Atsižvelgiant į tarptautinę teisę, „teisė į mirtį“ negali

būti aiškinama kaip apimanti teisę į gyvybę, tačiau yra akivaizdu, jog su asmens teisės į gyvybę ribojimu susijusi eutanazijos įteisinimo problema, atveria naują žmogaus teisių sritį, t.y. teisę į mirtį. (Šileikis, 2005, p. 238). Pažymėtina, jog eutanazijos institutas yra siejamas su asmens teise mirti, tačiau nesutinkame vieningos nuomonės dėl pačios eutanazijos proceso, kuriuo nedviprasmiškai būtų atsakyta į klausimą, ar žmogus turi tokią teisę kaip „teisę į mirtį“. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, galime daryti prielaidą, jog pati teisė mirti nėra teisiškai reglamentuota, todėl yra laikytina tarsi hipotetine teise, kuri, be abejo, yra siejama tokiais klausimais kaip eutanazija. Liberalėjanti visuomenė vis dažniau atveria galimybes žmogaus teisių plėtrai, todėl galimi įvairūs scenarijai žmogaus teisės į mirtį įtvirtinimo kontekste, tačiau šiuo metu pasiklystame diskusijose dėl „teisės į mirtį“ kilmės bei reikšmės pačiam žmogui ir jo pasirinkimams. Darbo autorės nuomone, plačiąja prasme eutanazijos institutas tarytum įtvirtina „teisės į mirtį“ įgyvendinimą, tačiau kol nesulauksime tikslaus ir nedviprasmiško tarptautinės teisės išaiškinimo šioje srityje, nederėtų teigti, jog egzistuoja „teisė į mirtį“ kaip tokia. Teisė mirti – tai autonomija pagrįstas teiginys, kad asmenys turėtų turėti teisę pasirinkti nutraukti savo gyvenimą esant tam tikroms klinikinėms sąlygoms, pavyzdžiui, neišvengiamai mirčiai, nepagydomai ligai, fizinėms ar psichologinėms kančioms (Have, Neves, 2021).

Gyvenimo pabaigos klausimai apima itin skirtingas situacijas, tačiau šiame darbe toliau bus analizuojamos situacijos, susijusios su gyvybės nutraukimu, tariamai, geriausiai asmens interesais, t.y. atvejais, kuriuos apima eutanazijos sąvoka. Šiuos klausimus nagrinėjo EŽTT, todėl verta analizuoti sprendimus, kurie atskleidžia Teismo požiūrį į gyvenimo pabaigos pasirinkimą.

3.2. Eutanazija

Mirti be kančių, be skausmo, nugyvenus prasmingą gyvenimą, apsuptam mylimų ir mylinčių žmonių – šito trokšta visi. Pats eutanazijos terminas yra kilęs iš graikų kalbos: *ev* – geras, *thanatos* – mirtis. Eutanazija – gera mirtis (Liesis, 2011, p. 17). Mes esame linkę suprasti, jog tai yra sąmoningas žmogaus, sergančio nepagydoma liga arba kenčiančio nepakeliamą skausmą, gyvybės nutraukimas. Eutanazijos tema diskusijos vyksta jau daugelį metų, jos šalininkams teigiant, kad tai tarytum gailestingas veiksmas, leidžiantis nutraukti kančias ir išsaugoti orumą, o priešingai manantiems prieštaraujant, jog tai yra gyvybės šventumo pažeidimas ir menkina žmogaus gyvybės vertę. Žmogaus gyvybės, ginamos įstatymų, vertingumo suvokimas paneigia galimybę ja eksperimentuoti, o sprendimas įteisinti eutanaziją neišvengiamai kelia didelę moralinę atsakomybę, kurios

prisiimti iki šiol nedrįsta daugelio valstybių įstatymų leidėjai (Gumbis, 2017, p. 100). Eutanazija yra sudėtingas klausimas, atsidūręs gyvybės ir mirties sandūroje, be kita ko, priešingai teisei į gyvybę, eutanazija yra reiškinys, kuris iš tikrųjų plėtoja teisę į mirtį, teisę, kuria turėtų pasinaudoti nepagydoma liga sergantis pacientas, esantis nepagydomoje būklėje (Nemtoi, 2020, p. 3).

Atsižvelgiant į tai, kad eutanazijos tema apima ne tik teisinį, tačiau ir filosofinį bei moralinį aspektą, verta atkreipti dėmesį į tokias sąvokas kaip orumas ir moralė. Šiomis dienomis dažnai sutinkama, be kita ko, teisės į mirtį kontekste itin svarbi sąvoka yra „žmogaus orumas“. Immanuelis Kantas dažnai vadinamas moderniosios žmogaus orumo sampratos pradininku. Pagal Kanto etiką, bent vienu bendru aiškinimu, asmenys turi ypatingą vertę ar orumą, reikalaujantį pagarbos (Kerstein, 2023, p. 1). Būtent Kanto požiūriu, orumo samprata yra autonomijos idėja, t.y. idėja, kad oriai elgtis su žmonėmis reiškia elgtis su jais kaip su savarankiškais individais, galinčiais pasirinkti savo likimą (Bayefsky, 2013, p. 811). Pačia bendriausia prasme žmogaus orumo sąvoką galime apibūdinti kaip įsitikinimą, kad visi žmonės turi ypatingą vertę, kuri yra susijusi tik su jų žmogiškumu. Tai yra tai, kas priklauso kiekvienam asmeniui. Tiek VŽTD, tiek TPPTP pagrindžia prigimtine žmogaus orumo vertę nustatant jog „*Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis*“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Lietuvos Konstitucinis teismas yra pateikęs nedalomą žmogaus gyvybės ir žmogaus orumo ryšį teigdamas, kad „*Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmens vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai*“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1992 m. gruodžio 9 d. nutarimas). Žmogaus Teisių komiteto priimtoje Bendrojoje pastaboje mums yra primenama, kad turime teisę ne tik būti apsaugoti nuo veiksmų ir neveikimo, galinčių sukelti mūsų nenatūralią ar ankstyvą mirtį, tačiau ir mėgautis oriai nugyventu gyvenimu. Bendrojoje pastaboje orumo sąvoka minima net septynis kartus, tarp jų komentuojant ir eutanaziją (Rishmawi, 2019, p. 1149). Įsitikiname, kad orumas tampa vis svarbesniu žmogaus teisių aspektu. Yra manoma, jog tuo metu, kai asmenys brandžiai nusprendžia, kad jų gyvenimo kokybė yra žemesnė nei minimali, jie turėtų turėti teisę mirti, jei yra tvirtai apsisprendę ir to nori (Grayling, 2005, p. 799). Todėl toks žmogaus sprendimas, atsižvelgiant į eutanazijos paskirtį, turėtų užtikrinti, kad mirties akimirka būtų išsaugomas žmogaus orumas bei pagarba asmens valiai. Šiame kontekste svarbu paminėti, kad tikėjimas asmens racionalumu jam priimančiam sprendimus yra būtinas siekiant suteikti jam teisę į tam tikrą elgesį (Gumbis, 2017, p. 105). Autorės nuomone, pagarba žmogaus orumui išreiškia pagarbą esminei žmogaus gyvybės vertei, o visa tai susisieja su asmens gyvenimo kokybe bei vidine paties žmogaus verte.

Vokiečių filosofo Immanuelio Kanto teigimu, „*Asmuo, praradęs savo orumą, praranda gyvenimo vertę, o išlaiko tik biologinę vertę*“ (Rachels, 1986, p. 2). Akivaizdu, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, tačiau ar yra įgyvendinama asmens teisė pasirinkti orią mirtį, t.y. užtikrinama, kaip minėta anksčiau, hipotetinė „teisė į mirtį“, beviltiškoje būsenoje?

Gilinantį į eutanazijos institutą, moraliniu požiūriu susiduriame su dar viena sąvoka – individualia autonomija. Teigiama, kad niekas neturėtų gyventi skausmų ir kančių kupiną gyvenimą, todėl jeigu žmogui jo būklė atrodo netoleruotina, jis turėtų turėti galimybę nutraukti savo gyvenimą. Juk sakoma: „*Tai mano kūnas – mano pasirinkimas*“ (Bowyer, 2021, p. 93). Akivaizdu, kad kiekvienas individualus žmogaus pasirinkimas sukelia tam tikras pasekmes, ypatingai tai išryškėja kalbant apie eutanazijos institutą. Autonomija – tai žmonių gebėjimas suformuoti savo likimą paeiliui priimant sprendimus ir juos įgyvendinant konkrečiais atvejais. Standartiniu individualistiniu požiūriu autonomijos sąlygos yra grynai vidinės arba psichologinės: autonomija atitinka gebėjimą racionaliai svarstyti. G. Dworkinas teigia, kad „*Žmogus yra globaliai autonomiškas, kai turi aukštesnio laipsnio gebėjimą kritiškai mąstyti*“ (Stoljar, 2021, p. 29). Kompetentingumas arba sugebėjimas numatyti savo gyvenimo kelią ir pasirinkti norimus tikslus yra būtina, tačiau ne vienintelė sąlyga, kad asmuo būtų laikomas autonomišku – individui būtina laisvė užsibrėžtiems tikslams pasiekti (Gumbis, 2017 p. 46). Akivaizdu, jog kyla klausimas, jeigu gyvenime galioja apsisprendimo laisvė, kodėl tai turėtų negalėti įgyvendinant pasirinkimus, kaip ir kada mirti? Kaip ir minėta, dalis žmonių teigia, kad eutanazija yra absoliučiai nepriimtinas veiksmas, kiti, pritaria eutanazijos laisvei argumentuojant, kad žmogus turi turėti galimybę spręsti dėl savo gyvenimo. Trečioji pozicija yra ta, kuri teigia, kad eutanazijos įgyvendinimas gali skirtis priklausomai nuo įvykio ir kiekvieno žmogaus. Darbo autorės nuomone, būtent trečioji nuomonė išreiškia teisingiausią ir labiausiai pagrįstą eutanazijos vertinimo poziciją. Autonomija nėra vien tik teoriškai suvokiama kategorija, tačiau akivaizdu, kad bet kokios asmenims suteikiamos teisės ir jų samprata iš esmės leidžia pagrįsti faktą, jog įstatymų leidėjas, be kita ko, visuomenė, žvelgia į asmenį kaip į protingą būtybę, kuri yra pajėgi pati nubrėžti sau keliamus tikslus, kurti planus, įvertinti vieno ar kito elgesio alternatyvas ir veikti pagal šių svarstymų rezultate suformuotą valią (*ibid.*). Žmogaus valia, pasak Kanto, yra savo veiksmų savininkė ir gali juos priskirti sau, o ne, tarkime, išorinėms jėgoms, kurių ji negali kontroliuoti (Herbert, 1999, p. 248). Šiuo požiūriu yra itin svarbu analizuoti kiekvieną konkrečią situaciją, susijusią su gyvenimo pabaigos klausimais. Būtina įvertinti, kad gerbiant kompetentingo asmens pasirinkimus, būtų užtikrinama, jog jie nedarytų žalos

pačiam žmogui bei nepažeistų kitų moralinių įsipareigojimų tiek savo paties, tiek kitų atžvilgiu.

Pastaraisiais dešimtmečiais vis labiau akcentuojamos autonomijos ir asmeninės gerovės vertybės. Gyvenimo kokybė – bendra gerovė ir pasitenkinimas, kurį žmogus patiria kasdieniame gyvenime. Ji apima fizinę, psichinę sveikatą, emocinę gerovę, socialinius santykius. Gyvenimo kokybės sąvoka yra ganėtinai subjektyvi ir gali skirtis atsižvelgiant į kiekvieno žmogaus unikalias aplinkybes bei gyvenimo patirtį. Tais laikais, kuomet fizinis išgyvenimas nebuvo garantuotas, ilgesnis gyvenimas buvo idealas, tačiau šiomis dienomis vis svarbesnė tampa ne tiek gyvenimo „kiekybė“, kiek jo „kokybė“. Medicinos pasiekimai padeda užtikrinti gyvenimo pratęsimą net ir gyvenimo kokybės sąskaita, todėl žmonėms vis dažniau tenka susidurti su ilgesnio, bet ne tokio malonaus gyvenimo perspektyva (Rudnev, Savelkaeva, 2018, p. 302). Eutanazijos šalininkai teigia, kad sprendimai dėl gyvenimo pabaigos turėtų būti grindžiami savarankišku paciento gyvenimo kokybės vertinimu (Dibaise, 2017, p. 417). Svarbu pripažinti, kad sprendimą atlikti eutanaziją dažnai lemia noras pagerinti asmens gyvenimo kokybę nutraukiant jo kančias. Gyvybės nutraukimas laikomas moraliai pateisinamu, kai juo siekiama palengvinti kančią ir kai jis yra paties asmens savarankiško ir protingo sprendimo rezultatas. Tačiau, vertinimas, ar žmogaus gyvenimo kokybė yra tokia bloga, kad mirtis būtų naudinga, skiriasi priklausomai nuo kiekvieno asmens, todėl akivaizdu, kad kiekviena individuali situacija reikalauja nuodugnaus, proporcingo ir atskiro jos vertinimo.

Šiame darbe eutanazijos institutas nėra prilyginamas „teisei į mirtį“, tačiau reiškia žmogaus teisę į orią mirtį, kad jam būtų suteikiama galimybė išvengti tolimesnių kančių. Vadovaujantis tuo, jog tarptautinė teisė neįtvirtina žmogaus „teisės į mirtį“, EŽTT sprendimuose eutanazijos institutas aiškinamas per EŽTK 2 straipsnį, kuris įtvirtina teisės į gyvybę apsaugą. 2015 m. birželio 5 d. EŽTT priėmė eutanazijos kontekste reikšmingą sprendimą byloje *Lambert ir kiti prieš Prancūziją*. Ši byla buvo susijusi su gydymo, palaikančio nesąmoningo paciento gyvybę, nutraukimu, t.y. pasyvios eutanazijos atvejis. Vincent Lambert po įvykusio eismo įvykio patyrė galvos traumą ir liko paralyžiuotas: sirgo tetraplegija ir daugelį metų buvo nuolatinės vegetacinės būsenos. Eutanazija bei savižudybė su pagalba Prancūzijoje yra neteisėtos, tačiau įstatymas leidžia nepagydomai sergantiems pacientams, neturintiems galimybių pasveikti, nuspręsti nutraukti gydymą, jeigu priemonės atrodo nenaudingos ir neproporcingos arba atrodo, kad jos neturi kito poveikio, kaip tik „dirbtinai palaikyti gyvybę“. Jei pacientas nebegali išreikšti sprendimo, kaip buvo Lamberto atveju, gydytojai gali nutraukti gydymą pasitarę su šeimos nariais. Ginčas kilo tuomet, kai jo šeima nerado bendro sprendimo dėl dirbtinio gyvybės palaikymo

nutraukimo: dalis šeimos narių įrodinėjo jo norą nutraukti gydymą, o kita dalis tvirtino, kad jis turėtų būti toliau gydomas. Prancūzijos Aukščiausiasis administracinis teismas (*Conseil d'Etat*) padarė išvadą, kad Lamberto gydytojų sprendimas nutraukti dirbtinį gyvybės palaikymą buvo teisėtas. EŽTT, pritardamas Prancūzijos teismo sprendimui, nustatė, jog jis nepažeidė EŽTK 2 straipsnio. Teismas pažymėjo, kad nors išsamios procedūros, reglamentuojančios gydymo nutraukimą, įvairiose šalyse skiriasi, tačiau vis dėlto sutariama, kad paciento pageidavimai sprendimo priėmimo procese turi ypatingą svarbą, kad ir kokie tie pageidavimai bebūtų. Pacientas yra pagrindinė sprendimo priėmimo proceso šalis ir jo sutikimas yra esminis, be kita ko, tai galioja net tada, kai pacientas negali išreikšti savo pageidavimų. Atitinkamai teismas mano, kad šioje srityje, susijusioje su gyvenimo pabaiga, kaip ir gyvenimo pradžia, valstybėms turi būti suteikta vertinimo laisvė: ne tik leisti, ar neleisti nutraukti dirbtinai palaikomą gyvybę, tačiau ir užtikrinti priemones, skirtas pusiausvyrai tarp pacientų teisės į gyvybę apsaugos ir teisės į privataus gyvenimo gerbimą bei asmeninio savarankiškumo apsaugą (Europos žmogaus teisių teismo byla *Lambert ir kiti prieš Prancūziją*). Atsižvelgiant į tai, jog Lamberto žmona teigė, jog jis ne kartą buvo išreiškęs savo norą nebūti dirbtinai palaikomas gyvu, yra manoma, jog tolimesnis jo gydymas galimai pažeidė jo autonomiją ir užkirto kelią Lamberto teisei nepratęsti savo gyvenimo tokioje būsenoje, kurią jis būtų laikęs itin nepageidaujama. Taigi galima preziumuoti, kad tai, jog jis daugelį metų buvo laikomas vegetacinėje būsenoje, atėmė iš Lamberto teisę į orią mirtį (Wilkinson, Savulescu, 2019, p. 632). Autorės nuomone, klausimas, ar yra pagrįstas, ar nepagrįstas užsispyrėliškas gyvybės palaikymas tokioje būklėje yra būtent labiau etinis, o ne mokslinis klausimas. Kuomet teisme yra sprendžiami klausimai susiję su žmogaus gyvybės ir mirties klausimais, tai yra sietina su vidiniu teisėjo įsitikinimu kaip jis supranta žmogaus orumą ir jo gyvybės vertę. Kiekvienas teismo sprendimas yra tuo pačiu ir vertybinis sprendimas. Būtent Lamberto atvejo byla tapo tarptautinės teisės pavyzdžiu, kuriame pabrėžiama žmogaus teisės į gyvybę ir pagarbos žmogaus orumui sąsaja. EŽTT įrodė, jog paciento valios įvertinimas yra esminė procedūros dalis priimant klausimus susijusius su gyvenimu ir mirtimi, todėl galime teigti, kad asmens autonomija priimant sprendimus dėl gyvenimo pabaigos turi būti saugoma ir tai nėra Konvencijos pažeidimas. Atsižvelgiant į EŽTT išaiškinimą, net jei tai ir nėra akivaizdu, tačiau Teismas praplėsdamas teisės į gyvybę aiškinimą sąryšiu su teise į privatų gyvenimą ir asmens autonomiją, iš dalies pradeda keisti savo ankstesnę poziciją, pagal kurią teisė į gyvybę negali reikšti „teisės į mirtį“.

Nepaneigiamas faktas yra tai, kad daugelis sveikų ir pakankamai laimingų žmonių nori išvengti mirties, kad galėtų mėgautis gyvenimu, malonumais ar artimųjų draugija.

Tačiau tiems, kurie siaubingai kenčia, mirtis yra tam tikra išėitis išvaduojanti juos iš nesibaigiančių kančių. Mintis, kad egzistuoja pareiga gyventi toliau, nepaisant to, koks blogas tapo gyvenimas, iš tiesų yra neįtikinama (Benatar, 2010). Sunku vienareikšmiškai vertinti, ką jaučia asmuo, negalintis judinti kojų ir rankų, nesugebantis savarankiškai maitintis, apsirengti, keliauti, rūpintis savo higiena, suvokiantis savo bejėgiškumą ir padėties beviltiškumą bei faktą, kad tokią apgailėtiną jo būseną ir kančias mato aplinkiniai (Gumbis, 2017, p. 108). Tačiau svarbu suvokti, kad tokiu atveju žmogui turėtų būti leidžiama priimti savarankiškus ir lemiamus sprendimus, kurie leistų baigti gyvenimą oriai ir garbingai. Atsižvelgiant į tai, kad mirtis yra neišvengiama, traktuoti ją kaip blogį, nuo kurio reikia atitraukti akis, yra klaida – ir tai sudaro prastą argumentą, teigiantį, kad niekas negali nesutikti, jog gyvenimo kokybės svarstymai turi būti pavaldūs gyvenimo kiekybei (Grayling, 2001). Nors ir negalime kontroliuoti to kaip „atvykstame“ į pasaulį, tačiau gyvenimo pabaigoje žmogus turėtų apsispręsti kaip nori jį „palikti“. Suprantama, kad dėl itin plačios valstybių pasirinkimo laisvės, daugelis valstybių susilaiko nuo eutanazijos instituto įteisinimo, tačiau svarbu, kad tai neperaugtų į neproporcingą pavienių asmenų teisių ribojimą (Gumbis, 2003, p. 41). Vadovaujantis analizuotu EŽTT sprendimu Lambert byloje galime teigti, kad šis sprendimas gali būti vertinamas kaip pagrindžiantis žmogaus „teisę į mirtį“, tačiau tik pasyvios eutanazijos ribose. Apibendrinant tarptautinę praktiką galime pasakyti, kad EŽTT, sprenddamas klausimą, ar eutanazijos procedūra prieštarauja teisei į gyvybę, tiesioginio atsakymo nepateikia nurodydamas, kad valstybės sprendamos etinius klausimus, turi plačią vertinimo laisvę. Teismas, atsižvelgdamas į kiekvienos bylos aplinkybės, vertina proporcingumą tarp tikslo ir šiam tikslui pasiekti naudojamų priemonių, tačiau valstybėms nėra pateikiamos konkrečios gairės kaip turėtų būti elgiamasi atvejais, susijusias su gyvenimo pabaiga. Teisė mirti nėra įtraukta į EŽTK 2 straipsnio nuostatas, todėl asmuo, remdamasis būtent 2 straipsnio nuostatomis, negali pasirinkti mirties, o ne gyvenimo.

Vienas iš teisės tikslų yra tai, jog teisinė sistema nuolat turi atitikti socialinius poreikius ir visuomeninių santykių dinamiką. Teisinė sistema negali atitrūkti nuo tikrovės, todėl visuomeniniai santykiai, susiję su eutanazijos institutu, turi būti tinkamai ir atidžiai reguliuojami. Eutanazijos institutas liberalioje visuomenėje įgauna vis didesnę palaikymą, todėl, kol visuomenė kovos už orią mirtį bei sieks sutelkti pagalbą kenčiantiems, tol eutanazija bus nuolatinė tema ir aktualių diskusijų objektas (Nemtoi, 2020, p. 14).

Galima teigti, kad pats eutanazijos institutas reiškia „teisę į mirtį“, nes jis apima sąmoningą gyvybės nutraukimą, tačiau autorės nuomone, eutanazija reiškia tik priemonę, kuria siekiama gerbti žmogaus autonomiją ir orumą, leidžiant jam mirti oriai ir be kančių.

Priversti žmones mirti, kai jie mano, kad jų gyvenimas vis dar vertas gyventi, būtų nepagrįstas kišimasis į žmogaus laisvę, tačiau ne mažesnis žmogaus laisvės pažeidimas yra priversti tęsti gyvenimą, kai žmonės mano, kad jų tolesnis gyvenimas yra blogesnis už mirtį (Benatar, 2011). Tai, kad kai kuriose valstybėse yra įteisinta eutanazijos procedūra, negali suponuoti išvados, jog egzistuoja „teisė į mirtį“ kaip teisės dalis. Atsižvelgiant į tai, kyla klausimas, galbūt teisė į mirtį atspindi būtent teisės į gyvybę negatyviają pusę, kuri yra išgryninama sąsajoje su mirtimi?

4. Teisės į gyvybę ir teisės į mirtį sąsaja

Visų pirma, teisė į gyvybę kelia klausimą kaip gyvybė yra ir turi būti vertinama, nes šios teisės interpretacijos skiriasi. Atsakymas į klausimą, ar teisė į mirtį gali būti kildinama iš teisės į gyvybę priklauso nuo to kaip mes interpretuosime pačią teisę į gyvybę. Teisės ribų nustatymas kelia daug sunkumų su kuriais susiduriame kalbėdami apie tam tikrus gyvenimo elementus, tokius kaip eutanazija, abortas ar vaisiaus teisinis statusas. Teisė į gyvybę gali būti suprantama kaip neigiamą ir teigiamą aspektą apimanti teisė. Kaip neigiama ji gali būti suprantama tuo atžvilgiu, kad niekas negali pasikėsinti į jūsų gyvybę, o kaip teigiama, kad yra suteikiama pareiga skatinti ir išsaugoti gyvenimą. Jei gyvenimas yra neatimamas, teisė mirti atrodo tarytum uždrausta, tačiau jeigu pati teisė į gyvybę yra neatimama, tuomet galime interpretuoti, kad teisės turėtojas gali nuspręsti kada ir kaip baigti savo gyvenimą (Chetwynd, 2004, p. 178).

„Teisės į mirtį“ pripažinimas laikomas sudėtingu klausimu, kurį galima nagrinėti įvairiapusisškai, apimant socialinius, teisinius, moralinius ar religinius aspektus. Viena iš teisės mirti suvokimo sampratų yra tai, jog frazė „teisė į gyvybę“ nereiškia vien tik egzistencijos. Ji reiškia, kad pati egzistencija turi tam tikrą minimalią kokybę jos turėtojams, tačiau ir minimumas yra gana gausus, suteikiantis jos turėtojams galimybę naudotis įvairiomis pagrindinėmis žmogiškomis gėrybėmis (Grayling, 2005, p. 799). Visa tai suponuoja išvadą, jog prigimtinė teisė į gyvybę turi tiesioginę sąsają su žmogaus gyvenimo pabaiga. Teisė mirti – tai teisė nuspręsti, ar žmogus pasitrauks iš gyvenimo, ar ne, tačiau jei teisė į gyvybę būtų tik teisė nuspręsti tęsti gyvenimą ir neapimtų teisės nuspręsti nebegyventi, tai būtų traktuojama kaip pareiga gyventi, o ne teisė į gyvybę. Taigi šiuo požiūriu kampu, nors „teisė į mirtį“ kaip tokia nėra įtvirtinta, tačiau siejama ir kildinama iš žmogaus teisės į gyvybę konteksto.

Priešinga nuomonė yra pateikiama EŽTT išdėstytuose sprendimuose. EŽTT yra Teismas, kuris sprendė klausimą, ar teisė į gyvybę gali būti aiškinama kaip apimanti teisę nutraukti gyvybę. Byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* pareiškėja įrodinėjo, kad Konvencijos 2 straipsnis, kuris gina kiekvieno žmogaus teisę į gyvybę, gina ne tik ją, tačiau apima ir iš to kylančią teisę mirti. Atsižvelgiant į bylos faktines aplinkybes vertėtų apibūdinti tuometinę pareiškėjos būklę ir apibendrinti byloje nagrinėtą situaciją. Pareiškėja sirgo motorinių neuronų liga, dėl kurios ji buvo paralyžuota ir prikaustyta prie lovos, be kita ko, progresuojanti liga gerokai sutrumpino moters tikėtiną gyvenimo trukmę, jai grėsė kankinanti mirtis. Norėdama palengvinti savo kančias, ji išreiškė norą nutraukti gyvenimą, tačiau dėl ligos sukulto paralyžiaus, pati to padaryti negalėjo, todėl į pagalbą pasitelkė savo

vyrą. Pagal tuometinius Jungtinės Karalystės įstatymus, padėti nusižudyti buvo nusikaltimas. Visi moters teikti prašymai, skundai teismams buvo atmetami, todėl norėdama apginti savo orią mirtį kreipėsi į EŽTT. Vis dėlto, Teismas nebuvo įsitikinęs, jog EŽTK 2 straipsnis galėtų būti aiškinamas kaip apimantis neigiamą aspektą: „2 *straipsnis, neiškreipiant kalbos, negali būti aiškinamas kaip suteikiantis visiškai priešingą teisę, būtent teisę mirti*“. Taip pat negali sukurti apsisprendimo teisės ta prasme, kad asmeniui būtų suteikta teisė pasirinkti orią mirtį, o ne gyvenimą. Teismas konstatavo, kad iš Konvencijos 2 straipsnio negali būti kildinama jokia teisė į mirtį, nesvarbu, ar tai būtų padaryta trečiojo asmens rankomis, ar padedant valstybės institucijai. (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, 2002). Šiuo sprendimu Teismas patvirtina, kad Konvencijos 2 straipsnis gali būti naudojamas tik skatinti, o ne nutraukti gyvenimą. Apibendrinant tokią Teismo nuomonę, galime teigti, kad būtent pareiškėjos reikalavimas oriai užbaigti gyvenimą teisiškai pripažįstant asmens teisę į mirtį, nepateko į EŽTK 2 straipsnio ribas. Teisėjai padarė išvadą, jog „mirtis yra gyvenimo priešingybė“. Tačiau iš tiesų, mirtis yra dar viena gyvenimo sudedamoji dalis. Ji gali būti maloni arba skausminga, savalaikė ar ne, tragiška arba geidžiama, tačiau kokia ji bebūtų, ji yra svarbi žmogaus gyvenimo kokybei, kaip jis pats tai patiria. Visa tai reiškia, kad vien egzistavimas savaime nėra gėris (Grayling, 2001). Šioje situacijoje Teismas didžiausią pagarbą suteikė žmogaus orumui bendriausia, gyvybę skatinančia prasme, o ne pačiam žmogui, kurio orumas suprantamas pagal asmeninę gyvenimo kokybę.

Be kita ko, tai, jog EŽTT nusprendė, kad nėra numatyta teisė mirti, tai nereiškia, kad Teismas radikaliai prieštarauja valstybėms, kad jos leistų asmenims patiems nuspręsti, kaip ir kada jie norėtų baigti savo gyvenimą (Hendriks, 2018). Minėtoje byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* Teismas aiškindamas Konvencijos 8 straipsnį, kuriame numatyta teisė į privataus gyvenimo gerbimą, laikėsi nuomonės, kad „*Tai, kaip moteris pasirinko praleisti paskutines savo gyvenimo akimirkas, buvo gyvenimo dalis ir ji turėjo teisę prašyti, kad šis pasirinkimas būtų gerbiamas*“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, 2002). Taip pat EŽTT byloje *Hass prieš Šveicariją* Teismas akcentavo, jog „*Asmens teisė nuspręsti, kokiomis priemonėmis ir kada baigsis jo gyvybė, jeigu jis gali laisvai priimti sprendimą šiuo klausimu ir dėl to imtis veiksmų, yra vienas iš asmens teisių aspektų – teisė į privataus gyvenimo gerbimą, kaip apibrėžta Konvencijos 8 straipsnyje*“ (Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Hass prieš Šveicariją*). Tačiau jeigu teisė į gyvybę prieštarauja teisei mirti, tuomet kuo remiantis yra pagrindžiamas teiginys, jog žmogus turi teisę pasirinkti koku būdu bus praleidžiamos paskutinės jo gyvenimo akimirkos, nors jo noras nutraukti gyvybę yra neįgyvendinamas? Apibendrinant EŽTT

praktiką matome, kad visų pirma Teismas apriboja teisę į gyvybę, kad neįtvirtintų teisės į apsisprendimą rinktis mirtį, o ne gyvenimą, tačiau suteikia pagrindą argumentams, kad asmuo, vis dėlto, turi teisę priimti sprendimus dėl savo individualaus gyvenimo. Tarp visuomenės ir individo tvyro įtampa, ir ne teisė į gyvybę saugo individo gyvenimą tokį, kokį jis patiria. Iš tiesų, jei teisė į gyvybę prieštarauja apsisprendimo teisei, mes turime klausti, ar ji apskritai grindžiama individo gyvybe, nes kas yra pagarba apsisprendimams ir autonomija ir ko verta gyvybė individo gyvenime be autonomijos? (Tiensuu, 2015, p. 235). Pati žmogaus teisė į eutanaziją, kuri būtų grindžiama žmogaus autonomijos principu, galėtų sukurti bendrą „teisę į mirtį“, tačiau šiuo metu ši galimybė yra vertinama gana kritiškai ir paviršutiniškai.

Be kita ko, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas Bendrojoje pastaboje, komentuojant TPPTP 6 straipsnį, ginantį žmogaus teisę į gyvybę, netiesiogiai leidžia praktikuoti savižudybę su pagalba. Bendrojoje pastaboje pateikiamos gairės toms valstybėms, kurios leidžia medicinos specialistams teikti medicininį gydymą ar medicininės priemones, kurios padeda lengviau nutraukti nukentėjusių suaugusiųjų, pavyzdžiui, nepagydomų ligonių, kurie patiria stiprų fizinį ar psichinį skausmą ir kančią, gyvenimą užtikrinant jų orią mirtį (General Comment No. 36). Visa tai, kad į Bendrąją pastabą buvo įtrauktos tokios gairės, suponuoja išvadą, kad tai, jog valstybės leidžia savižudybę su pagalba ir palengvina gyvenimo nutraukimą tam tikromis aplinkybėmis, nėra TPPTP 6 straipsnio pažeidimas. Tolesnėse gairėse yra reikalaujama griežtų apsaugos priemonių, užtikrinančių, kad atitinkamo asmens sutikimas būtų laisvas, informuotas, aiškus ir nedviprasmiškas. Toks teisės į gyvybę aiškinimo išplėtimas suteikia tam tikrus argumentus, kurie gali pagrįsti prielaidą, jog teisė į gyvybę apima ir paskutinį gyvenimo tašką – mirtį.

Nors teisę į gyvybę saugo daugybė norminių aktų, teisė į gyvybę su gretutinėmis pasekmėmis yra apribota „teise mirti“ – reiškiniu, kuris apibrėžiamas kaip eutanazija (Nemtoi, 2020, p. 3). Galbūt derėtų pripažinti, jog procedūros, apimančios eutanazijos sąvoką, dėl kurių išstinka mirtis, turėtų būti pripažįstamos kaip teisės į gyvybę išimtis. Teisė į gyvybę apsaugo žmones nuo jų mirties laiko ir būdo, kuris yra nulemtas kitų, o teisė į eutanaziją suteikia kiekvienam asmeniui teisę pačiam pasirinkti tą laiką ir būdą (Raz, 2013, p. 7). Vis dėlto, šiuo metu vienareikšmiškai to pripažinti negalime, kadangi nėra pateikta aiškių ir tikslų argumentų, kaip būtų galima suderinti teisę į gyvybę ir sprendimų dėl gyvenimo pabaigos priėmimą. Valstybėms yra privaloma imtis pagrįstų veiksmų gyvybei išsaugoti, tačiau, gali būti, jog dėmesys autonomijai bei gyvenimo kokybei lemia tam tikrą teisės į gyvybę prasmės išplėtimą, kuomet atsižvelgiant į paciento būseną, nebėra tikslinga

išsaugoti jo gyvybę. Anot prof. dr. Egidijaus Šileikio, nei tarptautinė teisė, nei nacionalinė teisė jokiuose šaltiniuose nenumato „teisės į mirtį“ kaip tokios ir jos negina, todėl ši hipotetinė teisė kyla iš asmens teisės į gyvybę, kadangi mirtis yra sudedamoji paties asmens gyvenimo dalis ir turi būti ginama lygiai taip pat kaip ir kitos žmogaus teisės (Šileikis, 2005, p. 238).

Taip kaip žmogus supranta teisę į gyvybę tiesiogiai veikia jo požiūrį į šios teisės apimtį. Apibendrinant nagrinėtą informaciją, darbo autorės nuomone, galime teigti, kad teisė į gyvybę apima teisę formuoti savo gyvenimą, o visa tai savo ruožtu apima ir galimybę užbaigti gyvenimą, kai žmogus yra beviltiškoje būsenoje. Teisė į gyvybę turi apimti ir neigiamą variantą: ji turi apimti „teisę mirti“ tiems, kurie nori nutraukti gyvenimą, o ne jį tęsti (Hanfling, 2006, p. 58). Akivaizdu, jog kiekvieno žmogaus gyvenimas baigiasi mirtimi ir tai yra žmogaus mirtingumo pasekmė. Teisė į gyvybę ir griežta jos apsauga negali pašalinti šios gyvenimo sudedamosios dalies, tačiau ji saugo, kad tai nenutiktų anksčiau nei yra lemta. Taigi, jeigu teisė į gyvybę apima gimimą bei gyvenimą, tuomet galime teigti, jog ji turėtų inkorporuoti ir nedalomą mirties elementą, t.y. tariamą „teisę į mirtį“.

IŠVADOS

1. Teisė į gyvybę yra žmogaus teisių pamatas. Būtent teisė į gyvybę tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės lygmenyje yra visuotinai pripažįstama kaip pagrindinė žmogaus teisė, kuria grindžiamos visos kitos žmogaus teisės.
2. Teisė į gyvybę nėštumo nutraukimo kontekste kelia sudėtingus klausimus, kurių sprendimas yra paliekamas valstybių diskrecijos ribose. Iš tarptautinės teisės reglamentavimo galime matyti, kad teisės į gyvybę aiškinimo plotmėje nėra nieko, kas įpareigotų valstybes absoliučiai uždrausti nėštumo nutraukimo galimybę moterims. Koks sprendimo būdas bus pasirinktas, priklauso nuo kiekvienos valstybės moralinių, etinių ar socialinių pažiūrų, tačiau kiekviena valstybė privalo užtikrinti saugų, teisėtą ir veiksmingą nėštumo nutraukimo reglamentavimą.
3. Nagrinėjant teisę į gyvybę plačiame kontekste, galime daryti prielaidą, jog teisė į gyvybę negali garantuoti, jog išvengsime mirties netradicinėse gyvenimo situacijose. Karo padėties laikotarpiu žmogaus teisė į gyvybę yra praktiškai neapsaugota, o tarptautinė teisė neužtikrina kiekvieno nekalto civilio teisės į gyvybę apsaugos.
4. Tarptautinė teisė neįtvirtina žmogaus teisės į mirtį kaip teisinės sąvokos. Teisės į mirtį sąvoka atspindi eutanazijos institutą, t.y. sąmoningą gyvybės nutraukimą, leidžiant žmogui pasirinkti orią mirtį. Pagarba sprendimui nutraukti savo gyvybę siejama su tokiais sąvokomis kaip orumas, laisvė ir autonomija, o visa tai yra pagrindiniai principai, kuriais grindžiamos žmogaus teisės. Tai, jog dalis valstybių įteisina eutanazijos procedūrą, negali pagrįsti fakto, jog egzistuoja teisė į mirtį kaip teisės dalis. Tarptautinė teisė nepateikia tiesioginio atsakymo kaip valstybės turėtų spręsti klausimus susijusius su gyvenimo pabaiga, todėl ir šiuo aspektu valstybėms paliekama plati diskrecijos laisvė.
5. Teisė į mirtį nėra priešingybė teisei į gyvybę, tačiau yra jos sudedamoji dalis. Teisė į gyvybę suponuoja teisę pasirinkti savo gyvenimo pabaigą, užtikrinant kiekvieno žmogaus autonomiją ir apsisprendimo teisę. Nors ir tarptautinėje teisėje nerandame įtvirtinto visuotinio standarto sprendžiant klausimus susijusius su teisės į gyvybę apimtimi, galime preziumuoti, jog teisė į gyvybę apima daugiau nei fizinį egzistavimą, todėl turėtų būti lydimas ir gyvenimo kokybės, kuri yra reikšminga užtikrinant kiekvieno žmogaus orumą bei apsisprendimo laisvę tiek gyvenimo pradžioje, tiek pabaigoje.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai

Tarptautiniai teisės norminiai aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Nacionalinės teisės norminiai aktai

4. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2022 m. rugpjūčio 12 d. įsakymas Nr. 1348 „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos 1994 m. sausio 28 d. įsakymo Nr. 50 „Dėl Nėštumo nutraukimo operacijos atlikimo tvarkos“ pakeitimo“. *TAR*, 17015.

II. Specialioji literatūra

6. Andrulionis, G. (2007). Gyvybės iki gimimo statusas teisėje – probleminiai terminologijos aspektai. *Jurisprudencija*, 38-46.
7. Čaikovski, A., Žukovaitė I. (2010). Neteisėto aborto kriminalizavimas Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse. *Teisė*, 75, 21–34.
8. Čekanauskaitė, A. (2000). Mirtis ir gyvybės nutraukimo problemos modernioje visuomenėje. *Problemos*, 57, 66-75.
9. Gruodytė, E. (2012). Aborto teisinio reglamentavimo aspektai Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijos kontekste. *Jurisprudencija*, 19(2), 739-752.
10. Gumbis, J. (2003). Eutanazija žmogaus teisių ir autonomijos kontekstu. *Teisė*, 36-51.
11. Gumbis, J., Bacianskaitė V., Randakevičiūtė J. (2010). Human rights today. *Jurisprudencija*, 119(1), 125-145.
12. Gumbis, J. (2018). *Teisės teorija: fundamentalus teisės ribos klausimas*. Monografija. Vilnius.
13. Jočienė, D. (2007). Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis. *Jurisprudencija*, 7(97), 17–27.

14. Jonaitis, M., Milinis, A. (2011). Žmogaus Gyvybė Kaip Teisinė Vertybė Ir Jos Apsauga Romėnų Teisėje. *Jurisprudencija*, 18(3), 821–840.
15. Kumpis, A. (2023). *Ukrainos karo audrose. Savanorio iš Lietuvos dienoraštis*. Vilnius: Briedis.
16. Liesis, M. (2011). Eutanazija diskusijų spąstuose. *Kultūros barai*, 7/8, 16-22.
17. Mačiulevičienė, R., Jakušovaitė, I. (2008). *Medicinos etikos problemas prenatalinėje diagnostikoje*. Kaunas: Vitae litera, t. 11, 3, 218-226.
18. Randakevičiūtė, J. (2016). Moralės vaidmuo teisinėje sistemoje Vakarų teisės tradicijos kontekste. *Teisė*, 1010, 145-165.
19. Šileikis, E. (2005). *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
20. Žilinskas, J., Marozas, T. (2016). *Tarptautinė humanitarinė (ginkluotojo konflikto) teisė I dalis. Pagrindai. Karo aukų apsauga. Atsakomybė*. Vilnius: Registrų centras.
21. Bayefsky, R. (2013). Dignity, Honour, and Human Rights: Kant's Perspective. *Political Theory*, 41(6), 809-837.
22. Benatar D. (2011). A legal right to die: responding to slippery slope and abuse arguments. *Curr Oncol*, 18(5), 206-207.
23. Bowyer, L. (2021). Euthanasia. *Think*, 20(58), 93-102.
24. Chetwynd, S. B. (2004). Right to Life, Right to Die and Assisted Suicide. *Journal of Applied Philosophy*, 21(2), 173–182.
25. DiBaise, J. K. (2017). Euthanasia and Quality of Life: Critique of a Subjective Standard. *The National Catholic Bioethics Quarterly*, 17(3), 417-424.
26. Dworkin, R. (1994). *Life's dominion. An argument about abortion, euthanasia, and individual freedom*. New York: Vintage Books.
27. Grayling, A.C. (2005). Right to die. *British Medical Journal (International Edition)*, 330(7495), 799, <https://doi.org/10.1136/bmj.330.7495.799>.
28. Hanfling, O. (2006). Rights and Human Rights. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 58, 57-93.
29. Hendriks, A.C. (2019). End-of-life decisions. Recent jurisprudence of the European Court of Human Rights. *ERA Forum* 19, 561–570.
30. Henk ten Have, H., Patrão Neves M. (2021). Right to Die. In: *Dictionary of Global Bioethics*. Springer, Cham.
31. Herbert G. (1999). Immanuel Kant: On Treating Persons as Persons. *The Personalist Forum* 15, 2, 247–56.

32. Kerstein, S. (2023). *Dignity, Dementia and Death*. *Kantian Review*, 1-17, [https://doi:10.1017/S1369415423000079](https://doi.org/10.1017/S1369415423000079).
33. Mertens, T. (2020). *Everyone Has the Right to Life*. In *A Philosophical Introduction to Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Nemțoi, G. (2020). The Right to Life versus the Right to Die. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 8(1), 01-15.
35. Rachels J. (1986). *The Elements of Moral Philosophy*. Temple University Press.
36. Raz, J. (2013). Death in Our Life. *Journal of Applied Philosophy*, 30, 1–11.
37. Rishmawi, M. (2019). Protecting the right to life in protracted conflicts: The existence and dignity dimensions of General Comment 36. *International Review of the Red Cross*, 101(912), 1-21.
38. Ross, L. (1997). The Meanings of Death in the Context of Life. In H. Pollio, T. Henley, & C. Thompson (Authors), *The Phenomenology of Everyday Life: Empirical Investigations of Human Experience*. Cambridge: Cambridge University Press, 298-334.
39. Rudnev, M., & Savelkaeva, A. (2018). Public support for the right to euthanasia: Impact of traditional religiosity and autonomy values across 37 nations. *International Journal of Comparative Sociology*, 59(4), 301–318.
40. Smith, S. (2012). *The value of life*. In *End-of-Life Decisions in Medical Care: Principles and Policies for Regulating the Dying Process*. Cambridge: Cambridge University Press.
41. Stoljar, N. (2021). Autonomy: Relational Conceptions. In Laurie, G., et al. (Eds.). *Cambridge: Cambridge University Press*, 27-36.
42. Tascu, S. E. (2017). *International Conference Education and Creativity for a Knowledge-Based Society*.
43. Tiensuu P. (2015). Whose Right to What Life? Assisted Suicide and the Right to Life as a Fundamental Right. *Human Rights Law Review*, 15(2), 251–281.
44. Tomuschat C., Lagrange E., and Oeter S. (2010). The Right to Life. *Leiden: Martinus Nijhoff*, <https://doi.org/10.1163/ej.9789004183919.i-424>.
45. Wilkinson D, Savulescu J. (2019). Current controversies and irresolvable disagreement: the case of Vincent Lambert and the role of ‘dissensus’. *Journal of Medical Ethics*, 45(10), 631-635.

III. Teismų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai

46. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*. [ICJ], No. 116, [19.12.2005].

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

47. *McCann and others v. United Kingdom*. [ECHR], No. 18984/91, [27.9.1995].
ECLI:CE:ECHR:1995:0927 JUD001898491.

48. *Pretty v. The United Kingdom*. [ECHR], No. 2346/02, [29.4.2002].
ECLI:CE:ECHR:2002:0429 JUD000234602.

49. *Vo v. France*. [ECHR], No. 53924/00, [8.7.2004]. ECLI:CE:ECHR:2004:0708
JUD005392400.

50. *A, B and C v. Ireland*. [ECHR], No. 25579/05,
[16.12.2010]. ECLI:CE:ECHR:2010:1216 JUD002557905.

51. *Hass v. Switzerland*. [ECHR], No. 31322/07, [20.6.2011].
ECLI:CE:ECHR:2011:0120 JUD003132207.

52. *Lambert and others v. France*. [ECHR], No. 46043/14, [5.6.2015].
ECLI:CE:ECHR:2015:0605 JUD004604314.

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 109-3004.

54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 85-3094.

Užsienio valstybių teismų sprendimai

55. 2020 m. spalio 22 d. Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo nutarimas, Nr.
K 1/20.

IV. Elektroniniai šaltiniai

56. Council of Europe, *The Convention in 1950*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention/the-convention-in-1950/>
[žiūrėta 2023 m. balandžio 2 d.].

57. Council of Europe. *Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights*. [interaktyvus] (modifikuota: 2022-09-16). Prieiga per internetą:

- <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> [žiūrėta: 2023 m. kovo 4 d.].
58. Europos Parlamentas. *Europarlamentarai: moterys Lenkijoje neturėtų mirti dėl abortų ribojimų*. [interaktyvus] (modifikuota: 2021-11-11). Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/news/lt/pressroom/20211108IPR16844/europarlamentarai-moterys-lenkijoje-neturetu-mirti-del-abortu-ribojimu> [žiūrėta: 2023 m. kovo 25 d.].
59. Grayling, A.C. (2001). *A good death*. [interaktyvus] (modifikuota: 2001-02-02). Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/education/2001/oct/27/socialsciences.highereducation> [žiūrėta: 2023 m. balandžio 2 d.].
60. 2020 m. lapkričio 26 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl draudimo, *de facto* taikomo teisei į abortą Lenkijoje (2020/2876(RSP)). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0455_EN.html [žiūrėta: 2023 m. balandžio 2 d.].
61. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija. *Moterys gali rinktis saugesnę nėštumo nutraukimo alternatyvą*. [interaktyvus] (modifikuota: 2022-08-12). Prieiga per internetą: <https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/moterys-gali-rinktis-saugesne-nesumo-nutraukimo-alternatyva> [žiūrėta: 2023 m. kovo 25 d.].
62. Murauskienė D. (2022). *Net ir karas turi taisykles: kokie veiksmai laikytini karo nusikaltimais ir nusikaltimais žmoniškumui?* [interaktyvus] (modifikuota: 2022-03-15). Prieiga per internetą: <https://www.glimstedt.lt/naujienos/net-ir-karas-turi-taisykles-kokie-veiksmai-laikytini-karo-nusikaltimais-ir-nusikaltimais-zmoniskumui/> [žiūrėta: 2023 m. vasario 14 d.].
63. UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 36, Article 6 (Right to Life), 3 September 2019, CCPR/C/GC/35. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/261/15/PDF/G1926115.pdf?OpenElement> [žiūrėta: 2023 m. kovo 15 d.].
64. Rakowska-Trela, A. ir Juškevičiūtė-Vilienė. A. (2020). *Abortų draudimas Lenkijoje – prieštaringas Konstitucinio Tribunolo nutarimas*. [interaktyvus] (modifikuota 2020-10-24). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/10/24/a-rakowska-trela-a-juskeviciute-vilienne-abortu-draudimas-lenkijoje-priestaringas-konstitucinio-tribunolo-nutarimas/> [žiūrėta: 2023 m. kovo 25 d.].

65. Teisė pro. *Istorinė laisvės ir nelaisvės susidūrimo vieta: diskusija apie vertybių Europą karo Ukrainoje kontekste*. [interaktyvus] (modifikuota: 2022-04-12). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/04/12/istorine-laisves-ir-nelaisves-susidurimo-vieta-diskusija-apie-vertybiu-europa-karo-ukrainoje-kontekste/> [žiūrėta: 2023 m. balandžio 2 d.].
66. Teisė pro. *Rusijos agresija prieš Ukrainą: kaip karo fone veikia tarptautinė teisė?* [interaktyvus] (modifikuota: 2022-03-02). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/03/02/rusijos-agresija-pries-ukraina-kaip-karo-fone-veikia-tarptautine-teise/> [žiūrėta: 2023 m. balandžio 2 d.].
67. Teisė pro. I. Isokaitė-Valužė. *Rusijos agresija prieš Ukrainą: laikas prikelti tarptautinę teisę*. [interaktyvus] (modifikuota: 2022-02-28). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/02/28/i-isokaite-valuze-rusijos-agresija-prie-ukraina-laikas-prikelti-tarptautine-teise/> [žiūrėta: 2023 m. balandžio 2 d.].
68. Teisė pro. *Ar Žmogaus Teisių Konvencija efektyvi karo Ukrainoje kontekste?* [interaktyvus] (modifikuota: 2022-04-30). Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2022/04/30/ar-zmogaus-teisiu-konvencija-efektyvi-karo-ukrainoje-kontekste/> [žiūrėta: 2023 m. kovo 4 d.].
69. Ukhorskiy D. (2022). *Russian Aggression in Ukraine and The Right to Life at War*. (modifikuota: 2022 m. kovo 2 d.) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ohrh.law.ox.ac.uk/russian-aggression-in-ukraine-and-the-right-to-life-at-war/> [žiūrėta: 2023 m. vasario 15 d.].

Teisė į gyvybę ir teisė į mirtį tarptautiniame kontekste

Monika Sipavičiūtė

Gilinantis į reikšmingus teisės aktus, tarptautinę teismų praktiką bei mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje, šiame magistro darbe yra analizuojama teisės į gyvybę ir teisės į mirtį samprata, apimtis bei šių teisių tarpusavio sąsaja. Teisė į gyvybę yra pripažįstama kaip pagrindinė ir absoliuti žmogaus teisė, tačiau vyraujant netradicinėms situacijoms bei sprendžiant klausimus, susijusius su žmogaus gyvenimo pradžia ir pabaiga, ji tampa kur kas sudėtingesnė.

Magistro darbe yra nagrinėjami nėštumo nutraukimo ir eutanazijos institutai, kurie kelia prieštaringas diskusijas tarp teisės į gyvybę ir žmogaus autonomijos. Nesant vieningo tarptautinės teisės sutarimo, valstybėms yra paliekama plati diskrecijos laisvė pasirenkant tam tikrą reglamentavimo kryptį. Darbe atskleidžiamas teisės į gyvybę ir teisės į mirtį vientisumas. Išsami analizė leidžia preziumuoti, jog nors teisė į gyvybę yra apsaugota daugybe norminių aktų, teisė į gyvybę riboja „teisė mirti“ – reiškinys, kuris yra apibūdinamas kaip eutanazija. Atvejų analizė leidžia daryti išvadas susijusias su gyvybės apsauga ir oraus gyvenimo užtikrinimu, kurios nulemia, jog absoliutus ir besąlygiškas teisės į gyvybę pobūdis dažnu atveju užgožia principus, taikomus klausimams susijusiems su nėštumo nutraukimu ar eutanazija.

SUMMARY

The Right to Life and the Right to Die in an International Context

Monika Sipavičiūtė

By examining relevant legislation, international jurisprudence and doctrinal findings, this master's thesis analyses the concept and scope of the right to life and the right to die, and the relationship between these rights. The right to life is recognised as a fundamental and absolute human right, but it becomes much more complex in the context of the prevalence of unconventional situations and issues related to the beginning and end of human life.

The master's thesis examines the institutes of termination of pregnancy and euthanasia, which raise controversial debates between the right to life and human autonomy. In the absence of a unanimous consensus in international law, states are left with wide margin of discretion in choosing a particular regulatory direction. The work reveals the integrity of the right to life and the right to die. A detailed analysis leads to the presumption that, while the right to life is protected by a wide range of normative instruments, the right to life is limited by the "right to die", a phenomenon that is characterised as euthanasia. The analysis of the cases leads to conclusions relating to the protection of life and the guarantee of a dignified life, which means that the absolute and unconditional nature of the right to life often overshadow the principles that apply to issues relating to termination of pregnancy or euthanasia.